

Richtlijn

Scheiding en problemen van jeugdigen

© 2015 Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen

Het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), de Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen (NVO) en de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW) zijn de opstellers van de richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming. Vermelde beroepsverenigingen zijn intellectueel eigenaar van zowel de richtlijnen zelf als de schriftelijke onderbouwing ervan, de eventuele bijbehorende werkkaarten en de cliëntversies. De beroepsverenigingen geven toestemming voor het verveelvoudigen en opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand van de tekst van deze publicaties alsmede het openbaar maken ervan hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of enige andere manier, op voorwaarde dat de drie beroepsverenigingen worden vermeld als de opstellers van betreffende richtlijn en de eventuele overige gebruikte teksten. Richtlijnen worden regelmatig aangepast. We adviseren dringend altijd de website te raadplegen voor de meest actuele versies.

Het Nederlands Jeugdinstituut en de Universiteit Utrecht hebben deze richtlijn geschreven in opdracht van het NIP, de NVO en de BPSW. Dit project werd mogelijk gemaakt door financiering van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, vanuit het Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. Zie voor meer informatie de website www.richtlijnenjeugdhulp.nl.

Gebruik als titel van deze richtlijn in referenties altijd: *'Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming'*.

3e herziene druk 2017

Auteurs

Drs. Inge Anthonijsz

Dr. Ed Spruijt

Drs. Niels Zwikker

Werkgroep

Dr. Inge van der Valk (voorzitter)

Dr. Ed Spruijt

Drs. Annelies Hendriks

Drs. Liesbeth Groenhuijsen

Ineke Gualthérie van Weezel

Drs. Inge Anthonijsz

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

030 230 63 44

www.nji.nl

info@nji.nl

Voorwoord

Deze *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* is geschreven voor alle kinderen en hun ouders in scheiding, maar ook voor professionals en beleidsmakers die met scheiding en jeugdigen te maken hebben. De totstandkoming van de richtlijn is een unieke gezamenlijke inspanning van wetenschappers, praktijkwerkers en cliënten, uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstuut en de Universiteit Utrecht, in opdracht van het *Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming* van het NIP, de NVO en de BPSW. De richtlijn is ontwikkeld in samenspraak met deze beroepsverenigingen, Defence for Children, het Expertisecentrum van de William Schrikker Groep en cliëntvertegenwoordigers.

Letterlijk genomen verwijst het begrip 'richtlijn' naar een 'aanwijzing voor te volgen gedrag'. Deze *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* omvat echter veel meer dan dat: een overzicht van de stand van zaken op het gebied van scheiden en jeugdigen in Nederland. Het bevat een volledige samenvatting van de gevolgen van een ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren, de risicofactoren daarbij en handvatten voor professionals die kinderen van gescheiden ouders willen helpen. Hierbij wordt ook expliciet aandacht besteed aan de omgang met scheidende en vaak strijdende ouders, en is er aandacht voor een aantal relevante juridische aspecten rondom de ondersteuning van kinderen van gescheiden ouders.

Scheiding van de ouders is in de jeugdhulp en jeugdbescherming vaak niet de primaire reden dat jeugdigen worden aangemeld. Wanneer de scheiding een rol speelt in hun problematiek, behoeven deze jeugdigen echter wel degelijk een eigen benadering. Het doel van deze richtlijn is dan ook om te komen tot een betere, meer uniforme werkwijze als het gaat om de onderkenning en signalering van problemen, en de ondersteuning en behandeling van kinderen en jongeren uit scheidingsgezinnen. Dat de hulp aan scheidingskinderen beter kan en dat deze richtlijn daarmee hard nodig is, bewijzen zowel de praktijk als de wetenschap met grote regelmaat. Ik hoop dan ook dat professionals die met scheiding en jeugdigen te maken hebben hun voordeel doen met deze richtlijn. Het zal de kwaliteit van hun professionele handelen verbeteren.

Met vriendelijke groet,
namens de werkgroep *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*,

Dr. Inge van der Valk, voorzitter

De belangrijkste aanbevelingen

Gevolgen

1. Neem kennis van de cijfers, de belangrijkste risicofactoren en de belangrijkste gevolgen van ouderlijke scheiding voor jeugdigen.
2. Neem kennis van het aanbod in de regio aan interventies voor jeugdigen, ouders en gezinnen. Voorkom een zoektocht naar de juiste hulp.

Interventies

1. Ga bij de intake altijd na of de ouders in scheiding liggen en/of veel ouderlijke conflicten hebben. Breng de actuele gezinssituatie in kaart door bij de intake beide ouders te bevragen naar de gezagssituatie, woonsituatie en eventuele nieuwe gezinsleden.
2. Als er sprake is van een scheiding of van heftige ouderlijke conflicten, breng dan de problemen van de jeugdige in kaart. Gebruik een vragenlijst of intakeformulier bij de jeugdige en beide ouders waarbij aandacht is voor 1. de aard, ernst, fase en het type van de scheiding en de reactie van de jeugdige hierop; 2. de belangrijkste risicofactoren van de scheiding voor de jeugdige en 3. de gevolgen van de ouderlijke scheiding voor de jeugdige. Maak een inschatting van eventuele bijzondere persoonskenmerken, waaronder een lichte verstandelijke beperking (LVB).
3. Houd bij afwegingen voor (veranderingen in) een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling rekening met het gezinssysteem vóór de scheiding, de ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de woonsituatie, de mate van conflicten tussen de ouders en het ouderschapsplan.
4. Is er sprake van een scheiding of heftige conflicten tussen de ouders, richt de begeleiding dan zowel op de ouders als op de jeugdige. Het horen en betrekken van meerdere informanten (de jeugdige, school, familieleden, huisarts) kan noodzakelijk zijn.
5. Maak ouders ervan bewust dat het voor hun kind belangrijk is dat zij hun conflicten beheersen. Leer hen dus geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind, en wijs hen erop dat zij er goed aan doen gezamenlijke afspraken over hun kind te maken. Stimuleer ouders om deel te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren beheersen van ruzies, op (familie) mediation en/of op het versterken van hun (ouder)relatie. Of motiveer de ouders individuele hulp te zoeken.
6. Stimuleer ouders en kinderen van scheidende of gescheiden ouders deel te nemen aan een programma zoals KIES, IJES het brugproject of Dappere Dino's. Adviseer zo nodig individuele hulpverlening.

7. Adviseer aanwezige stiefouders om zich vooral de eerste tijd buiten de opvoeding te houden. Wijs de biologische ouder op haar/zijn spilfunctie in het nieuwe gezin. Informeer partners in stiefgezinnen op het bestaan van groepsbijeenkomsten voor (stief)ouders.

Samenwerking

1. Stimuleer en ondersteun ouders om mee te werken door hen altijd allebei uit te nodigen. Laat hen indien mogelijk gezamenlijk een gesprek voeren in het belang van hun kind en betrek hen allebei bij de (keuze voor) hulp. Soms is een eerste gesprek met de ouders apart de enige mogelijkheid.
2. Deel met andere professionals binnen uw organisatie en daarbuiten (denk aan het onderwijs en het juridisch werkveld) kennis en ervaringen over scheidingsproblematiek.
3. Zoek samenwerking met verschillende professionals (zoals scholen, advocaten, mediators, rechters etc.), als dat voor de behandeling noodzakelijk is. Stem de behandeling af met de andere professionals.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
De belangrijkste aanbevelingen.....	5
Hoofdstuk 1. Inleiding.....	9
1.1 Introductie.....	10
1.2 Uitgangsvragen per knelpunt	11
1.2.1 Gevolgen	11
1.2.2 Interventies	11
1.2.3 Samenwerking met ouders en met het netwerk	12
Hoofdstuk 2. Verantwoording en werkwijze	13
2.1 De werkgroep en klankbordgroep	14
2.2 Betrokkenheid van cliënten bij de ontwikkeling van de richtlijn	14
2.3 Dataverzameling.....	15
2.4 Doelgroep	15
2.5 Beoordeling van wetenschappelijk bewijsmateriaal	16
2.6 Juridische betekenis van de richtlijn	16
2.7 Gedeelde besluitvorming	17
2.8 Diversiteit	19
2.9 Veranderingen in de zorg voor jeugd.....	20
2.10 Bijstelling en herziening van de richtlijn	20
2.11 Omschrijving van gebruikte begrippen	20
2.12 Competenties jeugdprofessional	21
2.13 Leeswijzer.....	22
Hoofdstuk 3. Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen.....	23
3.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding.....	24
3.2 De belangrijkste problemen bij een ouderlijke scheiding voor jeugdigen	24
3.3 Ernstige gevolgen	25
3.4 (Stief)broers, (stief)zussen en stiefouders.....	26
3.5 Risicofactoren.....	28
3.6 Overwegingen	28
3.7 Aanbevelingen.....	29
Hoofdstuk 4. Interventies voor jeugdigen met gescheiden ouders	31
4.1 Advies over de mate van contact met beide ouders na de scheiding.....	32
4.2 Algemene adviezen naar leeftijd van de jeugdigen	34
4.3 Hulp aan de jeugdige en/of aan de ouders.....	35
4.4 Interventies gericht op jeugdigen.....	36
4.5 Interventies gericht op (ouders in) gezinnen en op relaties	38
4.6 Overwegingen	41
4.7 Aanbevelingen	42

Hoofdstuk 5. Samenwerking met ouders en met het netwerk	45
Knelpunt: hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van andere partijen.	46
5.1 Inleiding	46
5.2 Omgaan met ouders	46
5.3 Noodzakelijke kennis van de beroepskracht	48
5.3.1 Juridische aspecten	48
5.3.2 Relationale aspecten	48
5.3.3 Ouderschapsaspecten	49
5.3.4 Veiligheidsaspecten	49
5.4 Samenwerking in de begeleiding van ouders en jeugdigen	49
5.5 Overwegingen	50
5.6 Aanbevelingen	51
Hoofdstuk 6. Aandacht voor diversiteit en specifieke doelgroepen.....	53
6.1 Diversiteit.....	54
6.2 Aanbevelingen.....	55
Literatuur.....	57
Bijlage 1 De werkgroep en klankbordgroep	63
Bijlage 2 De escalatieladder van Glasl.....	67
Bijlage 3 Mogelijke effecten van scheiding voor jeugdigen naar leeftijd	69
Bijlage 4 Enkele juridische en andere belangrijke begrippen	73

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Introductie

In Nederland krijgen per jaar bijna zestigduizend minderjarigen en nog eens ruim tienduizend thuiswonende jongvolwassenen van achttien jaar en ouder te maken met de scheiding van hun ouders. Er is wereldwijd veel onderzoek verricht naar de gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen. Gemiddeld ervaren deze jeugdigen ongeveer tweemaal zoveel problemen vergeleken met jeugdigen uit intacte gezinnen, blijkt uit nationaal en internationaal onderzoek (Amato & Keith, 1991; Amato, 2001; Amato, 2010; Spruijt & Kormos, 2014; Mortelmans et al., 2011; Vanassche, Sodermans & Matthijs, 2011; Ince, 2012).

Een scheiding is geen losstaande gebeurtenis maar een proces dat meestal enkele jaren in beslag neemt. Dat proces begint ruim voor de feitelijke scheiding en duurt vaak nog lang daarna. Hoewel er veel situaties zijn waarbij stress in het gezin al vóór de scheidingsbeslissing aan de orde is, zijn de scheidingsbeslissing en het scheidingsbericht aan het kind cruciale momenten qua traumatische impact. Deze momenten versterken de stressbeleving bij het kind en zijn¹ omgeving. Veel jeugdigen ervaren op korte en middellange termijn diverse (soms ernstige) problemen na een scheiding. De belangrijkste zijn:

- emotionele problemen, zoals depressieve gevoelens, stress, loyaliteitsproblemen, een laag zelfbeeld en angstgevoelens;
- gedragsproblemen, zoals agressief gedrag, vormen van delinquentie, vandalisme en riskante gewoonten (roken, blowen, drinken);
- sociale problemen, spanningen in de ouder-kindrelatie (zoals parentificatie en ouderafwijzing), problemen met vrienden;
- verminderde schoolprestaties (lagere cijfers dan voorheen en terugval naar een lager schooltype).

De jeugdprofessional wordt vaak geconfronteerd met kinderen en jongeren met gescheiden of scheidende ouders (Zwicker et al., 2009). Aangemelde jeugdigen kunnen problemen vertonen op een of meer van de bovengenoemde gebieden. Vaak is er sprake van co-morbiditeit. Ook kan er sprake zijn van problematiek die al vóór de scheiding aanwezig was.

De fase van de intake is erg belangrijk. Omdat scheiding en ouderschap na scheiding complex zijn en de problematiek per jeugdige kan verschillen, zal de hulpverlening ook gericht moeten zijn op grondige diagnostiek van de scheidingssituatie en op een systeemgerichte behandeling. Voor een overzicht van mogelijke problemen zie CAP-J (Nji, 2009), een classificatiesysteem voor de problematiek van cliënten in de jeugdhulp en jeugdbescherming. In de CAP-J wordt een groep problemen beschreven die te maken heeft met een instabiele opvoedingssituatie, zoals bij scheiding van de ouders en bij de vorming van een stiefgezin. Ook kan de escalatieladder van Glasl (2001) worden gebruikt, om met de ouders duidelijk te krijgen in welke fase van het scheidingsproces zij zich bevinden (zie bijlage 2).

1 In deze richtlijn wordt met het oog op de leesbaarheid verder alleen de mannelijke vorm gehanteerd. Maar waar 'hij' staat kan uiteraard ook 'zij' gelezen worden.

1.2 Uitgangsvragen per knelpunt

Bij het opstellen van deze richtlijn is begonnen met een knelpuntenanalyse die tot stand is gekomen op basis van twee denksessies met deskundigen begeleid door de argumentenfabriek. Deze analyse heeft geleid tot het vaststellen van drie knelpunten: gevolgen, interventies en samenwerking. Met deze drie knelpunten als uitgangspunt is een aantal specifieke vragen geformuleerd door de deskundigen in de denksessies. In de werkgroepvergaderingen zijn die vragen besproken, aangevuld en aangepast. Ten slotte hebben opmerkingen uit de diverse commentaarrondes geleid tot een aantal specificaties en verbeteringen. De definitieve uitgangsvragen gerangschikt naar knelpunt zien er dan als volgt uit.

1.2.1 Gevolgen

Knelpunt: hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen voor jeugdigen van een ouderlijke scheiding.

- 1 Wat kunnen de gevolgen van een ouderlijke scheiding zijn voor kinderen en jongeren?
- 2 Waaraan kunnen ernstige problemen bij jeugdigen na een scheiding (inclusief loyaliteitsproblemen, parentificatie, ouderafwijzing en oudervervreemding) worden herkend en hoe kunnen ernstige problemen worden gedefinieerd?
- 3 Hoe vaak komen ernstige problemen rond de scheiding voor?
- 4 Wanneer zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de gevolgen van de gehele scheidingsperiode (aanloop, scheiding en nasleep) reden tot zorg in de jeugdhulp en jeugdbescherming, op de consultatiebureaus en in de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG)?
- 5 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de mogelijke gevolgen als een jeugdige wordt gescheiden van broers en/of zussen?
- 6 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de mogelijke gevolgen als een jeugdige met anderen in een stiefgezin komt te wonen?
- 7 Wat zijn de belangrijkste risicofactoren voor het ontwikkelen van ernstige problemen door jeugdigen bij een scheiding?

1.2.2 Interventies

Knelpunt: hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met gescheiden ouders het beste kunnen helpen.

- 1 Welke afwegingen zijn van belang bij de keuze voor een bepaalde verdeling van de zorg- en opvoedingstaken (zorgregeling) of voor een bepaalde omgangsregeling die past bij de ontwikkeling van een jeugdige?
- 2 Welke regeling is gangbaar en welke regeling is het beste voor jeugdigen?
- 3 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – effectieve vormen van (preventieve) ondersteuning en wat is het doel van die vormen van ondersteuning?
- 4 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – effectieve interventies bij scheidingsgerelateerde problematiek en wat is het doel van die interventies?
- 5 Welk aanbod van ondersteuning en preventie is bij hulpverleners bekend? Hoe lang mag een interventie (maximaal) duren, rekening houdend met de gestelde doelen? Wat is bekend over de kosten(effectiviteit) van interventies?

1.2.3 Samenwerking met ouders en met het netwerk

Knelpunt: hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van andere partijen.

- 1 Hoe kunnen hulpverleners omgaan met ouders die niet willen meewerken?
- 2 Hoe kunnen ouders betrokken worden bij en omgaan met hun kind in en na een scheiding?
- 3 Welke kennis heeft een beroepskracht nodig om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod?
- 4 Hoe kunnen hulpverleners buiten ouderlijke conflicten blijven en ouders motiveren hun onderlinge conflicten te beheersen?
- 5 Hoe kunnen hulpverleners omgaan met een eventuele nieuwe partner van moeder en/of vader?
- 6 Hoe kunnen hulpverleners optimaal samenwerken met andere beroepskrachten die bij het gezin betrokken zijn? Denk aan juristen/advocaten, rechters, CJG, school en kinderopvang.
- 7 Wat is nodig in de ketensamenwerking rondom de jeugdige en zijn ouders?

Hoofdstuk 2

Verantwoording en werkwijze

2.1 De werkgroep en klankbordgroep

De *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* is ontwikkeld door de werkgroep en het projectteam (zie bijlage 1). De werkgroep heeft bij aanvang de kaders voor de richtlijn vastgesteld en de vragen uit de knelpuntenanalyse aangescherpt. Vervolgens hebben de werkgroepleden in twee rondes feedback gegeven op de literatuur, de ontwikkeling van de teksten, de conclusies en de aanbevelingen. Bovendien hebben de leden per mail diverse bijdragen geleverd.

De tekst is in twee commentaarrondes (één bijeenkomst en één mailronde) voorgelegd aan een klankbordgroep met vertegenwoordigers van de jeugdhulp en jeugdbescherming, het preventieve veld zoals het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) en de opvoedpoli, programme-eigenaren van interventies, het onderwijs en de cliëntentafel. De klankbordgroep had als taak aanvullende kennis aan te dragen vanuit de praktijk (in aanvulling op de literatuur of in plaats van de literatuur, daar waar *evidence* ontbreekt). Ook bracht de klankbordgroep waar mogelijk en nodig differentiatie aan in de uitvoering van de richtlijn naar leeftijd, sekse en etniciteit, en in de toepassing van de richtlijn voor jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking (LVB). Daarnaast is aan klankbordleden gevraagd aanbevelingen te formuleren.

2.2 Betrokkenheid van cliënten bij de ontwikkeling van de richtlijn

Bij de ontwikkeling van de richtlijn zijn cliënten (ouders van jeugdigen die jeugdhulp (hebben) gehad) gedurende het hele proces betrokken geweest. Zo hebben ze hun voorkeuren aangegeven bij het bepalen van de uitgangsvragen. Daarnaast hebben ze tijdens de proefimplementatie hun ervaringen met het werken vanuit de richtlijn kenbaar gemaakt. Verder is er een werkgroep van ervaringsdeskundigen (de zogenaamde 'cliëntentafel') geformeerd. De cliënten zijn door het Landelijk Cliëntenforum Jeugdzorg (LCF)² benaderd.

De cliëntentafel is tijdens de ontwikkeling van de richtlijn geraadpleegd als er vragen waren. Door mee te denken over inhoud en formulering hebben de cliënten een grote bijdrage geleverd aan de praktische bruikbaarheid van de richtlijn. Dit geldt met name voor aspecten als de ongelijkheid tussen hulpverlener en cliënt, de ouder- en opvoedingsrelatie en zorgen om de jeugdige. De cliëntentafel heeft geadviseerd om hulpverlening vanuit de richtlijn te baseren op gedeelde besluitvorming. Om cliënten te informeren over de inhoud van de richtlijn, is voor ouders een cliëntversie van de richtlijn ontwikkeld, die van commentaar is voorzien door de cliëntentafel. De cliëntversie kan cliënten helpen om samen met de professional afwegingen te maken en beslissingen te nemen over de hulp die zij nodig hebben.

2 Het LCFJ is april 2012 gefuseerd met LOC zeggenschap in zorg

2.3 Dataverzameling

Voor het literatuuronderzoek van deze richtlijn is het belangrijkste nationale en internationale sociaalwetenschappelijke onderzoek over scheidingskinderen vanaf de eeuwwisseling samengevat en besproken. Hiervoor zijn diverse bronnen gebruikt.

- Allereerst is de kenniscollectie van het Nederlands Jeugdinstituut geraadpleegd. Bij de ontwikkeling van de richtlijn is gebruik gemaakt van de dossiers 'Eenoudergezin', 'Gezinnen', 'Samengesteld gezin' en 'Scheiding'.
- Daarnaast is gebruik gemaakt van documenten met kennis over wat werkt bij een bepaald probleem. Het betreft:
  - *Wat werkt bij scheiding?* (Ince, 2012);
  - *Wat werkt bij jeugdigen met gedragsstoornissen?* (Boendermaker & Ince, 2010);
  - *Wat werkt bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?* (Zoon, 2012);
  - *Ouderschap Blijft* (Anthonijsz et al., 2012);
  - *Verkennde studie Relatie-ondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin* (Anthonijsz, Berg-le Clercq & Chênevert, 2010).
- Voor al deze documenten heeft het Nederlands Jeugdinstituut een uitgebreide search uitgevoerd. Hierbij is onder meer gezocht in databases als PsychINFO, Cochrane Collaboration, Picarta, Campbell Collaboration, Google Scholar en Google Books.
- Verder zijn geraadpleegd: de al verschenen literatuurstudies *Het verdeelde kind* (Spruijt et al., 2002), *Scheidingskinderen* (Spruijt, 2007), *Kinderen en echtscheiding, State-of-the-art* (Spruijt, 2009), *Kinderen uit nieuwe gezinnen* (Haverkort & Spruijt, 2012) en *Handboek scheiden en de kinderen* (Spruijt & Kormos, 2010; Spruijt & Kormos, 2014).
- Ook is informatie verzameld bij Nederlandse en buitenlandse onderzoekers en deskundigen op het terrein van jeugd en gezin.
- Bovendien zijn diverse websites van recente congressen over jeugdigen en scheiding geraadpleegd, zoals The International Conference on Children and Divorce in Norwich, UK (2006) en The Sixth Meeting of the European Network for the Study of Divorce in Oslo, Noorwegen (2008).

In de elektronische bestanden is naar relevante studies gezocht aan de hand van trefwoorden en auteurs. Belangrijk criterium voor de selectie van een studie was - naast de inhoudelijke informatie - de gevolgde methode van onderzoek. Behalve dat studies uiteraard dienden te voldoen aan de gangbare wetenschappelijke criteria, werd aan longitudinale studies en meta-analyses meer gewicht toegekend. Ook is een aantal gesprekken gevoerd met ter zake deskundigen uit verschillende disciplines en werkzaam op verschillende relevante beleidsterreinen.

2.4 Doelgroep

De richtlijn (inclusief onderbouwing en werkkaarten) is primair bedoeld voor jeugdprofessionals. Zij moeten ermee kunnen werken. Onder 'jeugdprofessionals' worden zowel gedragswetenschappers (psychologen, orthopedagogen of anderen met een gedragswetenschappelijke opleiding) als hbo-opgeleide professionals verstaan.

De richtlijn richt zich primair op beroepsgeregistreerde jeugdprofessionals. Zij staan geregistreerd in het Kwaliteitsregister Jeugd (SKJ) als 'jeugdzorgwerker' of 'gedragswetenschapper in de jeugdzorg'

en/of zijn BIG-geregistreerd (bijv. als GZ-psycholoog). De richtlijn richt zich ook op professionals op een hbo-functie die jeugdhulp verlenen en vooraangemeld zijn voor beroepsregistratie bij het SKJ. Zij kunnen zich vanaf januari 2018 registreren als 'jeugd- en gezinsprofessional'. Omdat de uitwerking van de registratie nog in ontwikkeling is, houden we vooralsnog de aanduiding 'jeugdprofessional' aan. Verder kunnen ook andere professionals die met jeugdigen en hun ouders werken gebruik maken van de aanbevelingen uit de richtlijn.

Met sommige aanbevelingen kunnen alle jeugdprofessionals hun voordeel doen, andere aanbevelingen zijn vooral van toepassing op een geregistreerd beroep. Waar dit onderscheid van belang is, wordt bijvoorbeeld specifiek over 'gedragswetenschappers' dan wel over 'jeugdzorgwerkers' gesproken. Waar in de richtlijn gesproken wordt over 'daartoe gekwalificeerde jeugdprofessionals' wordt gerefereerd aan het benodigde niveau van bekwaamheid en specifieke deskundigheden in relatie tot de taak. Zie voor meer informatie www.professionaliseringjeugdhulp.nl.

Van deze richtlijn is een aparte cliëntversie gemaakt. Deze is primair bedoeld voor de cliënten op wie deze richtlijn gericht is: de jeugdigen³ en hun (gescheiden) ouders⁴.

2.5 Beoordeling van wetenschappelijk bewijsmateriaal

Om de kwaliteit van wetenschappelijk bewijsmateriaal te kunnen beoordelen, is de systematiek van de Erkeningscommissie (Jeugd)interventies gevolgd (Van Yperen & Van Bommel, 2009). Deze methode is toegesneden op de onderzoekspraktijk die in jeugdhulp en jeugdbescherming gangbaar is. Volgens deze methode worden bij de beoordeling van het wetenschappelijke materiaal zeven niveaus onderscheiden. Deze lopen uiteen van 'zeer sterk bewijs' tot 'zeer zwak bewijs'. De conclusies die uit de beoordeling van de wetenschappelijke studies voortvloeien, zijn weer in drie niveaus in te delen. Deze niveaus corresponderen met die van de Databank Effectieve Jeugdinterventies (DEJ). Voor de beoordeling van studies die niet over interventies gaan, is een ander passend beoordelingskader gebruikt.

2.6 Juridische betekenis van de richtlijn

Deze richtlijn beschrijft wat onder goed professioneel handelen wordt verstaan. De kennis die tijdens het schrijven van de richtlijn beschikbaar was, vormt hierbij het uitgangspunt. Het gaat over kennis gebaseerd op de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, maar ook over praktijkkennis en de voorkeuren van cliënten. Door deze kennis in kaart te brengen wil de richtlijn jeugdprofessionals houvast bieden. Het idee is dat zij de kwaliteit van hun beroepsmatig handelen vergroten als ze de richtlijn volgen. Ook kan de richtlijn cliënten helpen om de juiste keuzes te maken.

3 Met 'kinderen' worden jeugdigen van nul tot twaalf jaar bedoeld, onder 'jongeren' verstaan we jeugdigen van twaalf tot achttien jaar. De term 'jeugdigen' omvat dus zowel kinderen als jongeren. Waar 'kinderen', 'jongeren' of 'jeugdigen' staat kan ook 'het kind', 'de jongere' of 'de jeugdige' worden gelezen, en omgekeerd. De richtlijn geldt conform de Jeugdwet ook voor personen tot 23 jaar, wanneer zij voor hun achttiende al jeugdhulp ontvingen en deze na hun achttiende verjaardag doorloopt.

4 Als in dit document over 'ouders' wordt gesproken, kunnen dit de biologische ouders zijn, maar ook de pleeg-, adoptie- of stiefouders, de gezinshuisouders, de juridische ouders of andere volwassenen die de ouderrol vervullen. Waar 'ouders' staat kan ook 'een ouder' worden gelezen, en omgekeerd.

Richtlijnen zijn geen juridische instrumenten. Dat wil zeggen dat ze geen juridische status hebben, zoals een wet, of zoals regels die op een wet gebaseerd zijn. Ze kunnen wel juridische betekenis hebben. Daarvoor moet de richtlijn allereerst door de beroepsgroep worden onderschreven. De nu voorliggende richtlijn is aangenomen door drie beroepsverenigingen (NIP, NVO en BPSW). Deze zijn representatief voor de beroepsgroepen die werkzaam zijn in de jeugdhulp en jeugdbescherming. Samen werken ze aan het ontwikkelen van richtlijnen. Maar de juridische betekenis van een richtlijn hangt ook af van diens praktische bruikbaarheid. De richtlijn moet bijvoorbeeld niet te vaag of te algemeen gesteld zijn. Hij dient aan te geven waarop hij precies betrekking heeft, zonder zo 'dichtgetimmerd' te zijn dat er weinig of niets van de eigen verantwoordelijkheid van de professional overblijft. Kunnen jeugdprofessionals in de praktijk goed met de richtlijn uit de voeten, dan zegt dat iets over de kwaliteit en daarmee de waarde van die richtlijn.

Uitgangspunt is dat richtlijnen door de jeugdprofessional worden toegepast. Ze vormen immers de uitdrukking van wat er in het werkveld door de beroepsgroep als goed professioneel handelen wordt beschouwd. Daarom worden ze ook wel een 'veldnorm' genoemd. Richtlijnen zijn dus niet vrijblijvend, maar ook geen 'dictaat'. Dat wil zeggen dat ze niet bindend zijn: de jeugdprofessional kan ervan afwijken. Hij móet er zelfs van afwijken als daarmee – naar zijn oordeel – de belangen van de cliënt beter zijn gediend. De informatie in de richtlijn is namelijk niet het enige waarop de professional zich dient te baseren om tot goede zorg te komen. Hij dient ook de unieke situatie van de cliënt plus diens voorkeuren mee te wegen, en zich te houden aan wet- en regelgeving en het beroepsethische kader van zijn beroepsgroep. Correct gebruik van richtlijnen vooronderstelt dus het nodige vakmanschap.

Het is daarom van groot belang dat de beroepsbeoefenaar kan motiveren waarom hij van de richtlijn is afgeweken. Hij moet zijn overwegingen en beslissingen zorgvuldig kunnen onderbouwen. Om die reden moeten ze ook in het dossier worden opgenomen. Op deze manier kan de professional verantwoording afleggen over zijn beroepsmatig handelen. Niet alleen aan de cliënt, maar eventueel ook aan het Tuchtcollege.

2.7 Gedeelde besluitvorming

Het is van groot belang dat de jeugdprofessional ouders en jeugdige uitnodigt tot samenwerking en hen gedurende het hele hulpproces bij de besluitvorming betreft. Beslissingen hebben immers een grote impact op hun leven. Daarom horen de wensen en verwachtingen van ouders en jeugdige leidend te zijn. Hún ervaringen, hún kijk op de problematiek en de oplossing ervan vormen het uitgangspunt voor de afwegingen die de professional maakt. Actieve deelname van ouders en jeugdige bevordert bovendien het effect van de hulpverlening.

Nu kunnen ouders en jeugdige pas echt als volwaardig partner meedenken en meepraten als zij voldoende geïnformeerd zijn. De richtlijn kan hierbij helpen. De professional bespreekt de richtlijn met ouders en jeugdige en wijst hen op het bestaan van een cliëntversie. Hij legt de stappen in het hulpproces uit op een manier die voor hen begrijpelijk is, houdt rekening met de emoties die zijn verhaal oproept en biedt ouders en jeugdige de ruimte om te reageren. Hij legt hun uit welke keuzemogelijkheden er zijn, om vervolgens samen na te gaan hoe zij tegen deze

opties aankijken. Welke voorkeuren hebben ze en wat willen ze juist *niet*? Elke jeugdige heeft, ongeacht zijn leeftijd, het recht om zijn mening te geven. Aan deze mening wordt een passend gewicht toegekend: niet de leeftijd maar de capaciteiten van de jeugdige zijn leidend. Een jeugdige moet dan wel weten wat er aan de hand is. De jeugdprofessional hoort dus duidelijk uit te leggen wat er speelt, op een niveau dat aansluit bij de capaciteiten van de jeugdige.

In principe volgt de professional bij de besluitvorming de voorkeur van ouders en jeugdige. Is de veiligheid van de jeugdige in het geding, dan kan dat mogelijk niet. De professional legt in zo'n geval duidelijk uit waarom hij een andere keuze maakt, en wat daarvan de consequenties zijn.

Zo komt er een proces van gedeelde besluitvorming (*shared decision making*) op gang.

Professionals, ouders én jeugdige hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid om het hulpproces te laten slagen. Zij moeten dus samenwerken. Onder samenwerking wordt verstaan dat de jeugdprofessional:

- luistert naar de verwachtingen en wensen van ouders en jeugdige. Deze zijn leidend in het hele proces. Maakt de professional een afwijkende keuze, dan legt hij uit waarom hij dat doet;
- ouders en jeugdige (indien van toepassing met behulp van deze richtlijn) informeert wat wel en niet werkt bij bepaalde problemen;
- ouders en jeugdige uitleg geeft over de verschillende stappen in het proces van diagnostiek en behandeling;
- ouders en jeugdige verschillende hulpmogelijkheden voorlegt die van toepassing zijn op hun situatie; de voor- en nadelen van elke optie bespreekt (liefst door cijfers/feiten ondersteund); en nagaat welke voorkeuren ouders en jeugdige hierin hebben;
- er voortdurend rekening mee houdt dat het ouders en jeugdige aan kracht, vaardigheden of inzicht kan ontbreken om optimaal van de aangeboden hulp gebruik te maken. Het expliciet delen van deze omstandigheden en pogen hierover (meer) gedeeld perspectief te krijgen, is noodzakelijk om samen tot een besluit te komen waarin ouders en jeugdige zich het best kunnen vinden;
- niet alleen oog heeft voor de jeugdige, maar voor het hele gezin;
- zich aanpast aan het tempo van ouders en jeugdige bij het doorlopen van het proces, tenzij de jeugdige acuut in gevaar is. In dat geval dient de jeugdprofessional uit te leggen waarom bepaalde stappen nu genomen moeten worden;
- zich ervan vergewist dat ouders en jeugdigen begrijpen wat gezegd en geschreven wordt;
- ouders bij een zorgsignaal zo snel mogelijk betreft;
- ouders, en waar mogelijk de jeugdige, in een open sfeer uitnodigt tot samenwerking;
- open en niet-veroordelend luistert naar het individuele verhaal van elke ouder en elke jeugdige;
- open en niet-veroordelend luistert naar de problemen die ouders en jeugdige ervaren;
- oog heeft voor de mate waarin ouders, ouders, en eventueel de jeugdige, zich gestuurd voelen dan wel vrijwillig hulp hebben gezocht;
- uitgaat van de kracht en motivatie van ouders om in de opvoeding bepaalde doelen te bereiken;
- met ouders en jeugdige afstemt wat reëel en 'goed genoeg' is.

Maar ook ouders, en indien van toepassing ook de jeugdigen, werken naar beste kunnen mee. Dit houdt in dat zij:

- zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid en mogelijkheden om het hulpproces te laten slagen;
- zelf de regie hebben, mits zij het belang van de jeugdige (waaronder de veiligheid) voorop stellen;
- bereid zijn tot samenwerking met de jeugdprofessional;
- openstaan voor de kennis en ervaring van de jeugdprofessional;
- vragen om advies, en proberen iets met dat advies te doen;
- ondersteuning toestaan als zij zelf onvoldoende mogelijkheden hebben om een advies op te volgen;
- op tijd aangeven dat iets niet werkt of niet past;
- eventueel om extra ondersteuning en/of een andere jeugdprofessional vragen;
- zelf hun mening en ideeën naar voren brengen.

Gedeelde besluitvorming is dus zowel in het vrijwillige als in het gedwongen kader van toepassing. In het gedwongen kader kunnen er wel minder keuzeopties zijn, of kunnen er aan bepaalde keuzes andere voorwaarden of consequenties zijn verbonden. Dit maakt het hulpproces gecompliceerd, maar onderstreept het belang van een goede samenwerking. Ouders en jeugdige dienen ook bij hulp in een gedwongen kader uitvoerig geïnformeerd te worden over de eventuele keuzemogelijkheden, de maatregelen die worden genomen, en over hun rechten en plichten hierin. De professional dient regelmatig te vertellen welke stappen er worden gezet en wat er van ouders en jeugdige verwacht wordt. De professional moet zijn overwegingen en beslissingen zorgvuldig kunnen onderbouwen. Hij hoort hiervan aantekening te maken in het cliëntdossier.

2.8 Diversiteit

Om een goede werkrelatie te kunnen opbouwen, is goed contact met ouders van belang. Nu vinden niet alle ouders het even makkelijk hulpverleners te vertrouwen. De jeugdprofessional moet daarom voldoende tijd nemen om dit vertrouwen te winnen. Ook is het raadzaam er rekening mee te houden dat ouders een ander referentiekader kunnen hebben. Ze denken bijvoorbeeld dat de ziekte van hun kind een andere oorzaak heeft dan de professional denkt, of ze kijken anders tegen opvoeden aan. De jeugdprofessional hoort te onderzoeken met welke verwachtingen de ouders komen en zich bewust te zijn van de verwachtingen die hijzelf van de ouders heeft. Ouders kunnen ook weerstand hebben tegen de bemoeienis van (overheids-) instanties bij de opvoeding van hun kind. In zulke situaties is meer tijd nodig om het vertrouwen te winnen.

Er zijn ook ouders die niet goed met het gangbare schriftelijke materiaal uit de voeten kunnen, bijvoorbeeld doordat ze de taal niet goed machtig zijn, laag zijn opgeleid of een (licht) verstandelijke beperking hebben. Zij kunnen ook moeite hebben met bepaalde interventies, omdat deze uitgaan van een taalvaardigheid en een abstractievermogen dat bij hen niet voldoende aanwezig is. De jeugdprofessional doet er daarom goed aan te zorgen voor begrijpelijk voorlichtingsmateriaal, en voor een interventie te kiezen die aansluit bij de capaciteiten van zowel de ouders als de jeugdige.

2.9 Veranderingen in de zorg voor jeugd

Het kan voorkomen dat in de ene gemeente bepaalde interventies wel worden aangeboden en in de andere gemeente niet. Ook kan het aanbod binnen gemeenten per jaar verschillen. Bovendien kan het voorkomen dat aanbevolen interventies (voor onbepaalde tijd) helemaal niet beschikbaar zijn. Zoek in zo'n geval naar alternatief aanbod dat gericht is op beschermende of risicofactoren bij het gezin. Meld daarnaast lacunes in het hulpaanbod bij de manager van de instelling. Gebruik de *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* daarbij als onderbouwing.

2.10 Bijstelling en herziening van de richtlijn

Deze richtlijn is gebaseerd op de kennis die tijdens het schrijven beschikbaar was. Nu de richtlijn is uitgebracht, wordt informatie verzameld over het gebruik van de richtlijn. De zo verzamelde feedback, maar ook nieuwe inzichten kunnen aanleiding zijn om de richtlijn bij te stellen. Het is gebruikelijk richtlijnen ongeveer eens in de vijf jaar te herzien, of eerder als daar aanleiding toe is.

Gedurende de looptijd van het Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming (tot en met 2015) zag de Stuurgroep Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming toe op de bijstelling van de richtlijnen. Momenteel voert het Nederlands Jeugdinstituut in opdracht van de beroepsverenigingen (NIP, NVO en BPSW) het beheer en onderhoud van de richtlijnen uit.

2.11 Omschrijving van gebruikte begrippen

Ter bevordering van de leesbaarheid is in deze richtlijn een aantal keuzes gemaakt in de terminologie.

- Kinderen van gescheiden ouders worden soms aangeduid als scheidingskinderen.
- Na een scheiding is er sprake van een inwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige het grootste deel van de tijd woont) en een uitwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige niet of een kleiner deel van de tijd woont). Co-ouders zijn ouders bij wie een jeugdige na de scheiding beurtelings ongeveer evenveel tijd (minstens 40 procent) woont. Dan zijn er ook nog stiefmoeders en stiefvaders: de nieuwe partners van de biologische ouders. Afhankelijk van de vraag waar een jeugdige woont, kunnen stiefouders fulltime zijn, halftime of parttime (weekend-stiefouders).
- Formeel is een echtscheiding de ontbinding van een huwelijk. Het uit elkaar gaan van niet-gehuwde maar wel samenwonende ouders wordt meestal scheiding genoemd. Voor jeugdigen maakt de formele burgerlijke staat van ouders meestal niets uit. Daarom gebruiken wij in deze richtlijn het begrip scheiding voor zowel echtscheiding als voor het uit elkaar gaan van samenwonende maar niet gehuwde ouders.
- Er is sprake van een vechtscheiding als een (echt)scheiding zeer conflictueus verloopt waarbij de (ex-) partners langdurig lijnrecht tegenover elkaar staan.
- De benaming CJG is geen gemeengoed meer in gemeenten in Nederland. In het kader van de transitie en transformatie van de zorg voor jeugd worden verschillende benamingen gehanteerd. Wordt in de richtlijn gesproken over CJG dan bedoelen wij ook de nieuwe benamingen zoals sociale wijkteams, wijkteams Jeugd en Gezin.
- Sinds de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* in werking trad (1 maart 2009), moeten ouders (van minderjarige kinderen) een ouderschapsplan aan hun verzoek tot echtscheiding of beëindiging geregistreerd partnerschap toevoegen. In dat plan

moeten in ieder geval drie wettelijk verplichte afspraken komen te staan. Deze gaan over de zorgverdeling, de kinderalimentatie en de uitwisseling van informatie over de jeugdigen. De wet bepaalt ook dat ouders hun kind betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan, voor zover dit tenminste mogelijk is gezien de leeftijd en ontwikkeling van hun kind. In het verzoek moet vermeld zijn hoe de ouders dit hebben aangepakt.

2.12 Competenties jeugdprofessional

Om zowel ouders als jeugdige bij een scheiding goed te kunnen begeleiden, is het essentieel dat de professional goed met beide partijen communiceert (Prinsen et al., 2013). Dat wil zeggen dat de jeugdprofessional het belang van de jeugdige versus het belang van de opvoeders erkent. Nu kan het gebeuren dat opvoeders dingen willen die niet in het belang van de jeugdige zijn. Bijvoorbeeld omdat ze bepaalde competenties missen of omdat relevante randvoorwaarden niet aanwezig zijn. Het belang van de jeugdige dient dan het zwaarst te worden meegewogen.

Ter verduidelijking zijn hier twee casussen opgenomen die illustreren welke competenties en vaardigheden jeugdzorgwerkers en gedragswetenschappers moeten bezitten. Een beschrijving van de bijbehorende competenties is in de onderbouwing van de richtlijn opgenomen. Voor de inhoudelijke achtergrond en een uitvoerige beschrijving van de gedragskenmerken verwijzen we naar het competentieprofiel Jeugdzorgwerker (Zwikker et al., 2009) en het competentieprofiel Gedragswetenschapper (Van de Haterd et al., 2009). Daarnaast zullen we bij de beantwoording van de vragen over samenwerking nader ingaan op de competenties die een jeugdprofessional nodig heeft om in scheidingskwesties passende hulp te kunnen bieden.

Onderstaande casus geeft weer waar een jeugdzorgwerker in de praktijk van een scheiding mee te maken kan krijgen. Voor meer informatie over de manier waarop je je als jeugdzorgwerker het best kan opstellen: zie de beschrijving van de vaardigheden bij het competentieprofiel van de jeugdzorgwerker in de onderbouwing van de richtlijn (Zwikker, Van de Haterd, Hens & Uyttenboogaart, 2009).

De jeugdzorgwerker

De moeder en vader van Sjoerd (zes jaar) gaan scheiden en piekeren en redetwisten over het ouderschapsplan. Zij worden het niet eens over de vraag bij wie Sjoerd na de scheiding moet gaan wonen en hoe vaak hij dan naar de andere ouder mag. Sjoerd lijdt onder deze onzekerheid. Ouders en kind komen alledrie bij de jeugdzorgwerker. Hij praat met hen, samen en apart. Vader blijkt een geduldige en structurerende opvoeder te zijn. Hij stelt duidelijke regels en houdt zich daar ook aan. Het kind betreft vader af en toe in z'n spel maar schrikt soms van vaders neiging hem te corrigeren. Moeder hanteert minder duidelijke regels. Sjoerd vraagt herhaaldelijk om snoep en moeder geeft hem af en toe waar hij om vraagt. Het kind is geneigd om door te zeuren. Het spel tussen moeder en kind is wel vol fantasie en levensvreugde. In de besprekingen met de jeugdzorgwerker wordt de nadruk gelegd op de positieve, aanvullende kwaliteiten van beide ouders. Het is goed als Sjoerd daar zoveel mogelijk van blijft profiteren. Er wordt afgesproken dat Sjoerd bij moeder gaat wonen en elk weekend een of twee dagen plus elke woensdag naar vader gaat.

(Bron: Liesbeth Groenhuijsen, 2006).

Onderstaande casus geeft weer waar een gedragswetenschapper in de praktijk van een scheiding mee te maken kan krijgen.

De gedragswetenschapper

Een moeder meldt bij de orthopedagoog dat haar jonge kind (Marjolein, vier jaar) door de vader geslagen wordt en dat hij haar niet of niet op tijd de noodzakelijke medicijnen toedient. De vader, die daarna door de orthopedagoog wordt uitgenodigd, spreekt van een moeder die uit haat het kind van hem wil vervreemden, ontkent de beschuldigingen en eist voortzetting van de uitgebreide omgangsregeling. De moeder voert aan dat het kind oververmoeid en ontredderd terugkomt van de bezoeken aan vader. De orthopedagoog vindt geen duidelijke aanwijzingen hiervoor bij Marjolein. Moeder wil dat het kind nader door een psycholoog wordt onderzocht omdat zij zich zorgen maakt. Vader weigert zijn toestemming omdat hij niet wil dat het kind wordt belast terwijl er niets aan de hand is. Moeder weigert daarop het kind nog mee te geven aan de vader. De orthopedagoog probeert in aparte gesprekken met moeder en met vader tot een voorlopige oplossing te komen.

(Bron: Liesbeth Groenhuijsen, 2006).

De gedragswetenschapper brengt zijn deskundigheid op het gebied van opvoeding en ontwikkelingspsychologie in als hem wordt gevraagd om inhoudelijke consultatie en advies. Hij heeft dus een ondersteunende en begeleidende functie, met name bij de bespreking van ingewikkelde zaken (Van de Haterd et al., 2009).

2.13 Leeswijzer

Deze richtlijn (met bijbehorende werkkaarten) is bedoeld voor jeugdprofessionals die met het onderwerp van deze richtlijn te maken hebben. De richtlijn vormt de neerslag van een groter document, namelijk de 'onderbouwing'. Deze onderbouwing is apart te raadplegen. Voor cliënten en andere geïnteresseerden is een cliëntversie van de richtlijn gemaakt. Ook deze is apart verkrijgbaar. Alle documenten zijn openbaar. Zie www.richtlijnenjeugdhulp.nl.

In de volgende hoofdstukken komen allereerst de gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen aan bod (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 worden de interventies besproken die ingezet kunnen worden bij scheidingsproblematiek. Hoofdstuk 5 gaat in op de samenwerking met de ouders en het betrekken van het netwerk bij de interventie. Ook wordt hierin beschreven hoe professionals in de jeugdhulp en jeugdbescherming en het CJG kunnen samenwerken met andere professionals in het scheidingsproces. In hoofdstuk 6 is informatie opgenomen over diversiteit en specifieke doelgroepen.

Hoofdstuk 3

Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen

Knelpunt: hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen voor jeugdigen van een ouderlijke scheiding.

3.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding

Per jaar krijgen ongeveer zeventigduizend thuiswonende kinderen (van wie bijna zestigduizend minderjarigen en ruim tienduizend meerderjarigen) te maken met de scheiding van hun ouders. Scheidingen komen zowel in de stad als op het platteland voor, veel vaker in gezinnen zonder religieuze binding, en veel vaker in gezinnen met een lager opleidingsniveau. Jeugdigen van alle leeftijden kunnen te maken krijgen met scheidende ouders, dus ook heel jonge kinderen. Meestal hebben na de scheiding beide ouders gezamenlijk ouderlijk gezag. Allochtone scheidingskinderen wonen vaker dan autochtone scheidingskinderen in een moedergezin en hebben ook minder contact met hun uitwonende vader (Spruijt & Kormos, 2014).

3.2 De belangrijkste problemen bij een ouderlijke scheiding voor jeugdigen

Scheidingskinderen hebben gemiddeld matige problemen, blijkt uit nationaal en internationaal onderzoek (Amato, 2006; Mortelmans et al., 2011; Spruijt & Kormos, 2014). Vergeleken met jeugdigen uit intacte gezinnen hebben scheidingskinderen tweemaal zoveel problemen. Natuurlijk hebben jeugdigen uit intacte gezinnen met veel ruzie ook veel problemen. Onderzoek naar jeugdigen met één of meer problemen laat zien dat deze jeugdigen vaak gescheiden ouders hebben. De ouderlijke scheiding is dan ten minste één van de risicofactoren.

Er wordt nog wel eens gedacht dat de gevolgen van scheiding voor jeugdigen langzamerhand minder negatief worden omdat scheiding steeds meer wordt geaccepteerd. Dit wordt niet door onderzoek bevestigd. Amato (2001) stelde voor de VS vast dat – tegen zijn verwachting in – de negatieve gevolgen van een scheiding voor jeugdigen in de jaren negentig niet minder waren vergeleken met die in de jaren tachtig. Ook Nederlands onderzoek toont aan dat de negatieve gevolgen voor jeugdigen na 1998 niet zijn afgenomen (Metz & Schulze, 2007; Spruijt, 2007). Voor de meeste scheidingskinderen is de situatie sinds de wetwijziging van 2009 niet verbeterd, maar eerder verslechterd (Van der Valk & Spruijt, 2013; Spruijt & Kormos, 2014).

De belangrijkste gevolgen van een scheiding voor kinderen en jongeren zijn op korte termijn:

- externaliserende problemen, zoals agressief gedrag, vandalisme en – voor oudere jeugdigen – delinquent gedrag, roken, blowen en drinken;
- internaliserende problemen, zoals depressieve gevoelens, loyaliteitsproblemen, gevoelens van angst en een laag zelfbeeld;
- problemen in vriendschapsrelaties;
- een zwakkere band met de ouders, vooral met de vaders;
- problemen op school, zoals lagere cijfers, concentratieproblemen en spanningen in het contact met andere leerlingen.

Op lange termijn zijn de belangrijkste gevolgen:

- een lager eindniveau van de opleiding;
- een lager inkomen;

- een groter eigen scheidingsrisico;
- een groter risico op depressie inclusief een groter beroep op de hulpverlening;
- een zwakker wordende band met de (ouder wordende) ouders (Amato, 2001).

3.3 Ernstige gevolgen

De gevolgen kunnen sterk in ernst verschillen. Met ongeveer tweederde van de scheidingskinderen gaat het na verloop van tijd weer redelijk tot goed. Maar eenderde van de jeugdigen ervaart de genoemde gevolgen in ernstige mate. Een ouderlijke scheiding is altijd pijnlijk maar gaat niet zelden ook nog gepaard met veel conflicten en geweld. Dit kan zowel lichamelijk als psychologisch geweld zijn, en niet alleen de partner maar ook de jeugdige treffen.

Als een scheiding zeer conflictueus verloopt – een vechtscheiding – zijn de gevolgen voor jeugdigen ernstiger en heeft dat voor ongeveer 10 procent van de jeugdigen specifieke negatieve gevolgen zoals loyaliteitsconflicten, oudervervreemding en ouderafwijzing, en parentificatie. Deze gevolgen kunnen samenhangen met familiaal geweld en kindermishandeling, soms onder invloed van drank- en drugsgebruik. Er kan ook sprake zijn van psychologische of psychiatrische problematiek bij (een van) de scheidende of gescheiden ouders (Lamers-Winkelmann et al., 2007; Spruijt & Kormos, 2010; Van Ijzendoorn et al., 2007).

Ernstige problemen worden in de wet 'ernstig nadeel voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind' genoemd. Het is moeilijk om precies te omschrijven wanneer daar sprake van is. Maar chronische loyaliteitsconflicten en/of oudervervreemding, en parentificatie zijn ongetwijfeld ernstige problemen (Amato, 2010; Kelly & Johnston, 2001).

Ernstige loyaliteitsconflicten

Langdurige conflicten tussen de ouders kunnen leiden tot ernstige loyaliteitsconflicten bij kinderen. Het fenomeen loyaliteit is in Nederland uitvoerig besproken door Else-Marie van den Eerenbeemt (2003) in navolging van de Amerikaans-Hongaarse kinderpsychiater Ivan Boszormenyi-Nagy (1973). Loyaliteit is de vanzelfsprekende verbondenheid tussen ouders en kind die ontstaat bij de geboorte. Volgens de theorie is een kind altijd loyaal aan zijn beide biologische ouders. Elk kind krijgt in de loop van zijn leven met loyaliteitsconflicten te maken. Dat is normaal want loyaliteit en loyaliteitsproblemen zijn er ook in allerlei niet-scheidingssituaties. Maar in het geval van scheiding is het loyaal blijven aan beide ouders voor een jeugdige vaak niet eenvoudig. Bij loyaliteitsconflicten doen beide ouders een zwaar tegengesteld beroep op hun kind.

In sociaalwetenschappelijk onderzoek worden loyaliteitsconflicten dikwijls gemeten door vragen te stellen als: 'Heb je vaak het gevoel dat je tussen je beide ouders in staat?' en: 'Voelt het alsof je moet kiezen tussen je beide ouders?' Moeten kiezen is voor een jeugdige een hopeloze opgave en leidt er regelmatig toe dat hij probeert te schipperen tussen beide ouders. Het kan zijn dat een jeugdige thuiskomt bij de moeder van een weekend bij de vader en tegen vader zegt dat het erg leuk was, maar tegen moeder dat het vreselijk vervelend was. Uit onderzoek blijkt dat het voor een jeugdige belangrijk is goedkeuring te krijgen van de ene ouder om het bij de andere ouder fijn te hebben.

Ouderafwijzing of oudervervreemding

Conflicten tussen de ouders kunnen echter zo heftig en chronisch zijn dat er voor een jeugdige niets anders opzit dan partij te kiezen. Uiteindelijk kan de jeugdige dan zeggen: 'Ik wil mijn vader/moeder nooit meer zien.' Dan is er dus sprake van ouderafwijzing of oudervervreemding (PAS, Parental Alienation Syndrome). Voorbeelden van vragen om ouderafwijzing te meten zijn: 'Spreekt de jeugdige alleen maar zeer negatief over de uitwonende ouder?' 'Zegt de jeugdige dat hij helemaal zelf de uitwonende ouder afwijst?' en 'Was de band met de uitwonende ouder voor de scheiding goed?' (Kelly & Johnston, 2001). Het is mogelijk dat beide ouders zich vervreemdend opstellen jegens de andere ouder, maar het is ook mogelijk dat één ouder dat doet. Ten slotte kan de reactie van de jeugdige ook voortkomen uit voortdurende ouderlijke conflicten. De jeugdige zoekt door de afwijzing van één ouder een uitweg om aan de vijandige sfeer te ontkomen.

Parentificatie

Parentificatie is een begrip dat werd geïntroduceerd door Boszormenyi-Nagy (1973). Volgens deze pionier van de contextuele therapie gaat het bij parentificatie om gezinsomstandigheden waarbij het kind verantwoordelijk wordt (gemaakt) voor het ouderlijk welbevinden. Het kind wordt (en/of voelt zich) geroepen oneigenlijke zorgen op zich te nemen. Zo wordt hij als het ware te snel ouder. Hij mobiliseert daarbij de nodige krachten en talenten. Maar op latere leeftijd kan dit fenomeen zich op uiteenlopende wijze wreken (Kinet, 2010). Parentificatie komt veel voor na een ouderlijke scheiding (Peris et al., 2008; Aelen et al., 2013).

Kortom, het is moeilijk om exact aan te geven hoe vaak problemen bij kinderen en jongeren rond de scheiding 'ernstig' genoemd moeten worden. Ongeveer zeventigduizend thuiswonende kinderen per jaar krijgen met de scheiding van hun ouders te maken. Naar schatting hebben ongeveer twintigduizend van hen min of meer ernstige problemen. Ongeveer zeventigduizend jeugdigen lijden onder oudervervreemding of ouderafwijzing, oudere jeugdigen iets vaker dan jongere. Jeugdigen met zeer ernstige problemen hebben vaak ouders die terecht zijn gekomen in het juridische circuit (vechtscheidingen). Het is gebleken dat er onder probleemjongeren en grote zorggebruikers relatief veel scheidingskinderen voorkomen (Amato, 2010; Haverkort & Spruijt, 2012; Leon, 2003).

3.4 (Stief)broers, (stief)zussen en stiefouders

Volgens het CBS (2013) betreffen scheidingen waarbij minderjarigen zijn betrokken in ongeveer 36 procent gezinnen met één kind, in ongeveer 47 procent gezinnen met twee kinderen en in ongeveer 17 procent gezinnen met drie of meer kinderen. Vervolgens is uit onderzoek bekend (Spruijt & Kormos, 2014) dat ongeveer 66 procent van de jeugdigen na de scheiding bij moeder woont, ongeveer 7 procent bij vader en ongeveer 27 procent afwisselend bij moeder en vader (co-ouderschap). Uit de praktijk blijkt dat broers en zussen meestal niet worden gescheiden.

Over het wonen van jeugdigen in nieuw-samengestelde gezinnen of stiefgezinnen is veel geschreven. Is de ouderlijke scheiding voor jeugdigen al een moeilijke periode, uit Amerikaans onderzoek (Gelatt, Adler-Baeder & Seeley, 2010) is gebleken dat de vorming van een samengesteld gezin nog meer stress bij jeugdigen kan veroorzaken dan de scheiding van

de ouders. Jeugdigen vinden dat zij te weinig tijd krijgen om de scheiding te verwerken en te wennen aan de nieuwe volwassene in het gezin. Jeugdigen zeggen vaak dat de nieuwe partner zich te veel en te snel bemoeit met de opvoeding. Ook moeten zij de aandacht van hun ouder delen met de nieuwe partner. Ten slotte blijkt dat in een stiefgezin nogal eens sprake is van verschillende opvoedstijlen en van te weinig communicatie daarover (Haverkort et al., 2012; Haverkort & Spruijt, 2012).

Uit onderzoek in Vlaanderen en Nederland (Vanassche, Sodermans & Matthijs, 2011; Spruijt & Kormos, 2010) blijkt dat ongeveer 60 procent van alle scheidingskinderen in een stiefgezin woont. In Nederland gaat het om ongeveer tweehonderdduizend stiefgezinnen. Bovendien hebben veel jeugdigen tijdens hun verblijf bij de uitwonende ouder te maken met diens nieuwe partner (parttime stiefgezinnen). Jeugdigen kunnen verschillende problemen ervaren in stiefvader- of stiefmoedergezinnen.

Verschillen tussen stiefvadergezinnen en stiefmoedergezinnen:

- Stiefmoeders zetten zich vaak erg in voor de opvoeding van de kinderen van hun partner.
- Partners verwachten van de stiefmoeder dat zij er volledig is voor de kinderen.
- Aan stiefmoeders worden door de andere familieleden, maar ook door vrienden, burens en school, hogere eisen gesteld dan aan stiefvaders wat betreft betrokkenheid en inlevingsvermogen.
- Stiefmoeders zijn vaak kritischer over de opvoeding door hun partner dan stiefvaders.
- Stiefmoeders nemen meer waar aan de kinderen dan stiefvaders, mede doordat zij meer uren met de kinderen doorbrengen.
- Stiefvaders laten de opvoeding vooral over aan de biologische moeder.
- Partners verwachten van de stiefvader niet dat hij er volledig is voor de kinderen.
- Stiefvaders ontvangen eerder complimenten dan stiefmoeders wanneer ze optrekken met hun stiefkind.
- Stiefvaders willen vaak meer dan stiefmoeders hun autoriteit laten gelden.
- Van stiefvaders wordt vaker een financiële bijdrage verwacht voor de stiefkinderen dan van stiefmoeders. De omgeving vindt het normaal dat de stiefvader financieel voor de stiefkinderen zorgt.

(Bron: Haverkort & Spruijt, 2012).

3.5 Risicofactoren

De literatuur is duidelijk over de belangrijkste risicofactoren voor jeugdigen om in de problemen te raken voor, tijdens en na een ouderlijke scheiding. Dit zijn:

- huiselijk geweld en kindermishandeling;
- psychologische oorlogsvoering tussen de ouders;
- ernstige en langdurige ouderlijke conflicten;
- een instabiele inwonende ouder of ouders;
- een slechte band met de inwonende ouder;
- het aantal bijkomende veranderingen zoals verhuizing, schoolverandering en nieuwe partners;
- financiële problemen (in het algemeen achteruitgang in SES en in het bijzonder als er sprake is van armoede);
- een slechte band met de uitwonende ouder;
- een slechte band met de stiefouder.

Het ontbreken van bovengenoemde factoren verkleint de kans op problemen. Er zijn echter ook andere positieve factoren die de kans op problemen rond een scheiding kunnen verminderen: humor van de ouders, onderlinge genegenheid, interesse voor de jeugdige en een positieve onderlinge communicatie. Een goede band met de inwonende ouder is eveneens een belangrijke positieve factor. Ook de band met de uitwonende ouder is van belang, zij het in mindere mate. Een goede band met de uitwonende ouder is voor een scheidingskind wel belangrijker dan de frequentie van het contact. Het is niet altijd duidelijk waarom sommige jeugdigen beter met de scheiding kunnen omgaan dan andere jeugdigen. Meer onderzoek is nodig op dit punt.

3.6 Overwegingen

In aanvulling op de literatuur is er vanuit de praktijk een aantal belangrijke opmerkingen gemaakt. Bijvoorbeeld dat negatieve uitlatingen naar de andere ouder kunnen worden geheretiketteerd als onverwerkt trauma waarna verwezen kan worden naar de GGZ. De opmerkingen uit de klankbordgroep, cliëntentafel en proefimplementatie leverden de volgende overwegingen op:

- Sommige jeugdprofessionals erkennen de specifieke situatie van het scheidingskind niet genoeg. Zij moeten zich hiervan bewust zijn en vragen hoe de jeugdige de scheiding van zijn ouders beleeft. Ook in scholing moet meer aandacht zijn voor de belevingswereld van jeugdigen.
- Als scholen problemen van jeugdigen in een scheidingssituatie onvoldoende signaleren (of hieraan geen gevolg geven), is het belangrijk dat jeugdprofessionals de scheidingsproblematiek bespreken met de scholen.
- Jeugdprofessionals zouden meer kennis moeten verwerven die nodig is om een gesprek te voeren over scheidingsproblematiek met ouders en jeugdigen. Vervolgens moeten zij aan ouders duidelijk kunnen uitleggen dat kinderen loyaal willen blijven aan beide ouders. Dat kan veel problemen en leed voorkomen.
- Jeugdprofessionals moeten gescheiden ouders erop wijzen dat zij niet negatief spreken over de andere ouder in het bijzijn van hun kind.

- Jeugdprofessionals doen er goed aan ouders óók te wijzen op de zaken die wél goed gaan in de opvoeding.
- Jeugdprofessionals doen er goed aan om niet het onmogelijke van zichzelf te vragen als ouders herhaaldelijk niet in staat blijken om de strijd te staken.

3.7 Aanbevelingen

- Neem kennis van de cijfers, van de belangrijkste risicofactoren en van de belangrijkste gevolgen van ouderlijke scheiding voor jeugdigen. Lees hiervoor de richtlijn en relevante literatuurverwijzingen. Start met het *Handboek scheiden en de kinderen* (Spruijt & Kormos, 2014). Dit boek geeft een goed beeld van sociaalwetenschappelijk onderzoek, de wetgeving en het hulpaanbod voor jeugdigen en ouders.
- Weet dat naar schatting per jaar ongeveer twintigduizend thuiswonende scheidingskinderen ernstige problemen door scheiding ondervinden. Bij ongeveer zeventigduizend jeugdigen speelt oudervervreemding of ouderafwijzing, bij oudere jeugdigen iets vaker dan bij jongere.
- Realiseer je dat het gaat om zowel gevolgen op kortere termijn (zoals externaliserende en internaliserende problematiek), als om gevolgen op langere termijn (zoals een lager opleidingsniveau, meer kans op depressiviteit en een groter eigen scheidingsrisico).
- Stel je op de hoogte van enkele specifieke (ernstige) problemen die zich kunnen voordoen bij jeugdigen na een ouderlijke scheiding, zoals loyaliteitsconflicten, parentificatie, oudervervreemding en ouderafwijzing.
- Weet dat ook baby's en jonge kinderen ernstige gevolgen van een ouderlijke scheiding kunnen ondervinden.
- Besef dat jeugdigen door een vechtscheiding te maken kunnen krijgen met huiselijk geweld en kindermishandeling. Ook het getuige zijn van geweld tegen een ouder kan een jeugdige ernstige schade toebrengen. Lees literatuur over vechtscheidingen en ouderschap (Cottyn, 2009; Van Lawick & Visser, 2014). Lees ook de *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Vink, De Wolff, Broerse, & Kamphuis, 2016) waarin onder andere staat beschreven wat jeugdprofessionals moeten doen bij signalen van en risicofactoren voor kindermishandeling en hoe zij hierin kunnen handelen.
- Ga bij de intake altijd na of de ouders in scheiding liggen en/of veel ouderlijke conflicten hebben. Breng de actuele gezinssituatie in kaart door bij de intake beide ouders te bevragen naar de verdeling van het gezag, de woonsituatie en eventuele nieuwe gezinsleden.
- Als er sprake is van een scheiding of van heftige ouderlijke conflicten, breng dan de problemen van de jeugdige in kaart. Gebruik een vragenlijst of intakeformulier bij de jeugdige en beide ouders waarbij aandacht is voor 1. de aard, ernst, fase en het type van de scheiding en de reactie van de jeugdige hierop; 2. de belangrijkste risicofactoren van de scheiding voor de jeugdige; en 3. de gevolgen van de ouderlijke scheiding voor de jeugdige. En maak een inschatting van eventuele bijzondere persoonskenmerken, waaronder een lichte verstandelijke beperking (LVB).

- Overweeg meerdere informanten (de jeugdige zelf, de school, familieleden, de huisarts) te horen. Daarmee vergroot je de kans dat de jeugdige en de ouders passende hulp krijgen.
- Deel met andere professionals binnen je organisatie en daarbuiten (zoals het onderwijs en het juridische werkveld) kennis en ervaringen over deze problematiek. Bespreek in casus-overleggen of werkbijeenkomsten hoe je als professional omgaat met dilemma's die je in het contact met ouders tegenkomt. Bijvoorbeeld als bij hen de focus nog te veel ligt op scheiden als partners en minder of niet als ouders. Hoe ga je hiermee om?
- Ga na of er sprake is van gezamenlijk ouderlijk gezag, eenhoofdig gezag of een andere gezagsregeling. Meestal hebben beide ouders na de scheiding gezamenlijk ouderlijk gezag. Dan is voor hulp aan de jeugdige toestemming van beide ouders nodig. Ook wanneer een ouder geen gezag heeft maar de jeugdige wel heeft erkend, heeft die ouder recht op informatie over de hulp aan de jeugdige, net zoals de gezaghebbende ouder. Die informatievoorziening gaat in de praktijk nogal eens mis.
- Vraag tijdens de intake naar de thuissituatie van de jeugdige. Informeer ook regelmatig naar eventuele wijzigingen omdat de thuissituatie vaak complex is en aan verandering onderhevig.
- Informeer bij de intake naar de specifieke gezinssituatie. Weet dat bij nieuwe gezinnen na een scheiding de gezinsverhoudingen nog complexer worden. De (nieuwe) partners moeten relationeel en pedagogisch tot een nieuw evenwicht komen: hoe om te gaan met elkaar en hoe om te gaan met de ouderrol en opvoeding van de (stief)kinderen. Weet dat er vaak sprake is van te weinig communicatie en te hoge (vaak impliciete) verwachtingen.
- Als er geen sprake is van scheiding of van heftige ouderlijke conflicten, volg dan de diagnostiek en behandeling 'as usual', afhankelijk van de problemen bij aanmelding. Raadpleeg hiervoor ook de bijbehorende richtlijn.

Hoofdstuk 4

Interventies voor jeugdigen met gescheiden ouders

Knelpunt: hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met gescheiden ouders het beste kunnen helpen.

4.1 Advies over de mate van contact met beide ouders na de scheiding

Een belangrijk twistpunt tussen gescheiden ouders is de mate van contact die beide ouders na de scheiding met hun kind(eren) hebben. De jeugdprofessional zal dus vaak met deze problematiek worden geconfronteerd en moet daarom voldoende bekend zijn met de (wettelijke) regels inzake de omgang tussen ouders en kinderen. Dat betekent dat hij op de hoogte moet zijn van de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* die op 1 maart 2009 in werking is getreden.

In deze wet staat dat ouders (van minderjarige kinderen) aan hun verzoek tot echtscheiding of beëindiging geregistreerd partnerschap een ouderschapsplan moeten toevoegen. Zijn de ouders, ondanks de hulp van een mediator of advocaat, niet in staat tot overeenstemming te komen, dan kan er soms nog wel deelopovereenstemming worden bereikt. Bovendien heeft een ouder nog de mogelijkheid om alléén een verzoekschrift in te dienen. Daarin moet hij of zij dan wel aangeven waarom het niet is gelukt om samen een ouderschapsplan op te stellen. Ook moet deze ouder vermelden welke afspraken er volgens hem of haar in het ouderschapsplan moeten komen te staan. De andere ouder kan dan eventueel verweer voeren met hulp van een eigen advocaat.

Verreweg de meeste ouders (meer dan 90 procent) houden na hun scheiding gezamenlijk ouderlijk gezag over hun kinderen. In het ouderschapsplan moet dan een verdeling van de zorg- en opvoedingstaken (zorgregeling) zijn afgesproken. Een ouder zonder gezag (minder dan 10 procent) heeft recht op en de plicht tot omgang met zijn kind (omgangsregeling). Contact met een van de ouders kan, al dan niet voor bepaalde tijd, worden stopgezet als het belang van de jeugdige daarom vraagt. De jeugdprofessional hoort daarom – als dat mogelijk is – de jeugdige in de gelegenheid te stellen zijn mening kenbaar te maken, zodat deze ook kan worden meegewogen.

Wanneer ouders het niet eens kunnen worden over de zorgverdeling of de omgangsregeling legt dat grote druk op de jeugdige. Hendriks (2012) wijst in dit verband op de noodzaak van de ontvlechting van de partner- en de ouderrol. Probeer als professional ouders erop te wijzen dat zij scheiden als partners, maar niet als ouders. Als de ouders als ouder-subsysteem kunnen (blijven) functioneren, kunnen ze tegen hun kind zeggen: 'Wij hebben dit of dat afgesproken ...', in plaats van: 'Ik zeg dit en je vader zegt dat ...'. Voor kinderen is dit heel belangrijk.

In de praktijk betekent dit voor jeugdprofessionals dat na een scheiding gekeken moet worden naar de afspraken in het ouderschapsplan, en vervolgens naar de leeftijd en ontwikkeling van de jeugdige en naar datgene wat de jeugdige wil. Hoe is het gesteld met de primaire zorg voor de jeugdige en met de veiligheid in de directe omgeving? Is een passende opvoeding en verzorging gegarandeerd en is deelname aan het onderwijs goed geregeld, inclusief de omgang

met leeftijdsgenoten? Is er een duidelijk toekomstperspectief voor de jeugdige? Ook is het van belang de kwaliteit van de ouder-kindrelatie na te gaan. Die kwaliteit is belangrijker voor een goede aanpassing van jeugdigen na de scheiding dan afspraken over de kwantiteit van het contact met beide ouders na de scheiding.

Op basis van alle verzamelde informatie moet naar de zorg- of omgangsregeling worden gekeken. Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, is het belangrijk (nogmaals) te adviseren dat ouders hun conflicten leren beheersen, alvorens een nieuwe zorg- of omgangsregeling af te spreken. Het is wenselijk om hieraan een redelijke termijn te verbinden.

Professionals moeten weten dat aanhoudende conflicten een kenmerk kunnen zijn van een scheidingstrauma dat eerst moet worden verwerkt, voordat samenwerking tussen de ouders mogelijk is.

Vertel ouders dat het belangrijk is voor hun kind dat beide ouders instemmen met afspraken over de omgang en zorg. Ook als bemiddeling en begeleide omgang nodig is. Als hun kind erbij is, moeten ouders niet op een belastende manier over elkaar praten. Dus rustig zonder stemverheffing. Maak ouders duidelijk dat hun kind lijdt onder hun ruzies. Enkele tips:

1. Breng met ouders de pijnpunten in kaart, werk aan het vertrouwen en de motivatie tijdens de kennismakingsfase.
2. Benader de ouders in de communicatie met hen steeds vanuit hun rol als ouder in plaats van als ex-partner.
3. Heb oog voor de stem van het kind: breng de meningen, ideeën en wensen van het kind in kaart.
4. Werk samen met het netwerk om de gemaakte afspraken vorm te geven.

(Bron: Nederlands Jeugdinstituut, 2011).

4.2 Algemene adviezen naar leeftijd van de jeugdigen

In de literatuur wordt een aantal ontwikkelingscondities genoemd, die van belang zijn om over het kind te adviseren. Er worden bijna twintig condities onderscheiden, geordend in drie thema's:

1. *Zorg en veiligheid*: adequate verzorging, veilige directe en wijdere fysieke omgeving, ondersteunende en flexibele opvoedingsstructuur.
2. *Passende opvoeding*: continuïteit en stabiliteit in opvoeding en verzorging, respect voor en interesse in het kind, een affectief klimaat, begrip en steun, niveau van onderwijs, omgang met peers, adequaat voorbeeldgedrag ouder(s).
3. *Continuïteit en toekomstperspectief*: kind weet waar hij aan toe is in heden en toekomst, weet waar hij vandaan komt, houdt contact met zijn verleden, ondersteuning door sociaal netwerk.

Op basis van diverse onderzoeken kunnen enkele algemene adviezen worden gegeven over de frequentie en duur van de omgang tussen jeugdigen en hun ouder(s) en de effecten daarvan op jeugdigen van verschillende leeftijden (Van der Molen et al., 2007). In bijlage 3 is een uitgebreid overzicht opgenomen van de mogelijke effecten van een scheiding op kinderen, uitgesplitst naar leeftijd tot en met twintig jaar.

Baby's (van 0 tot 2 jaar) moeten vooral de kans krijgen om zich te hechten. Langdurig weg zijn bij de inwonende ouder – meestal de moeder – is niet aan te raden. Enkele keren per week een paar uur naar de uitwonende ouder is beter. Als de verstandhouding tussen de exen het toelaat, kan vader bij de baby zijn in het huis van moeder. Overnachten op een andere plaats zonder moeder is niet altijd aan te bevelen. Als de baby huilt wanneer vader hem meeneemt, heeft dat soms meer te maken met angst voor de scheiding van moeder dan met weerstand tegen vader. Duidelijke communicatie tussen de ouders is belangrijk.

Peuters en kleuters (van 2 tot 5 jaar) exploreren hun (kleine) wereld. Ze ontwikkelen hun taal en zijn bezig zindelijk te worden. Meestal kunnen zij wat langer dan een paar uur van de inwonende ouder weg. Ten minste wekelijks contact met de uitwonende ouder en duidelijke afspraken zijn aan te bevelen. Adviseer bij slaapproblemen aan ouders het overnachten bij de uitwonende ouder liever nog even uit te stellen. Laat hen ook attent zijn op terugval in gedrag. En raad de ouders aan hun kind zoveel mogelijk aandacht en liefde te geven.

Basisschoolleerlingen (van 5 tot 12 jaar) hebben vooral behoefte aan duidelijkheid en structuur. Ze zijn zich sociaal, moreel en intellectueel druk aan het ontwikkelen, en willen vaak inspraak in de zorg- of omgangsregeling. Maar de ouders moeten beslissen, en het liefst samen. Het is wenselijk als de ouders proberen positief of ten minste neutraal over elkaar te spreken. Contact met de uitwonende ouder kan ook tussendoor via e-mail en telefoon. Het is belangrijk om duidelijke afspraken te maken.

Jongeren (van 12 tot 18 jaar) willen vaak zelf bepalen hoe vaak en wanneer zij de andere ouder zien. Overleg is nuttig, en ouders moeten bedenken dat zij verantwoordelijk blijven. Tenslotte blijkt uit onderzoek dat het belangrijk voor jeugdigen is dat ouders het met elkaar eens zijn of worden over de zorg- of omgangsregeling (Amato, 2010; Spruijt & Kormos, 2010). Daarom is het ook van groot belang dat ouders het eens zijn of worden over het ouderschapsplan.

4.3 Hulp aan de jeugdige en/of aan de ouders

Op wie moet de hulp zich richten als een scheidingskind met problemen wordt aangemeld bij een jeugdprofessional? Uit onderzoek is duidelijk geworden dat de hulp zich zowel op de jeugdige als op de ouders moet richten (Amato, 2006; Duijvesteijn & Noordink, 2013; Leon, 2003; Treffers et al., 1999). De hoogste prioriteit moet worden gegeven aan pogingen om de conflicten tussen de ouders te verminderen, hen te leren geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind, en hen te wijzen op het belang van het maken van gezamenlijke afspraken over hun kind.

Eerst moet een uitgebreide anamnese worden afgenomen bij de jeugdige en zijn ouders. Een diagnostisch scheidings(taxatie)-instrument bestaat nog niet, zodat de diagnose afhangt van de klinische blik van de beroepskracht.

Uitgangspunt in het contact met ouders blijft dat de jeugdprofessional zich niet moet richten op de conflictueuze communicatiestijl, maar op de manier waarop ouders gezamenlijk (vanuit een wij-benadering) vorm willen geven aan het contact. Dit betekent dat zij hun wensen en belangen bespreekbaar maken en dat ouders in het gesprek op hun ouderrol worden aangesproken. Ouders communiceren en handelen vanuit hun positie als ouder voor hun kind. Zij zijn samen verantwoordelijk voor hun kind en moeten zich ervan bewust zijn dat hun kind de emotionele steun van beide ouders nodig heeft.

Het is van belang ouders te stimuleren om op een niet-belastende manier over de andere ouder te communiceren, en om te praten op een rustige manier zonder de andere ouder te diskwalificeren of negatieve uitlatingen over de andere ouder te doen. Ouders moeten de ruimte krijgen voor hun eigen emoties, met het doel om samen met de andere ouder te kunnen bouwen aan gezamenlijke afspraken over hun kind. Concreet vraagt dit van een professional een nieuwsgierige en empathische houding in het contact met de ouders. Dat wil zeggen: werkelijk nieuwsgierig zijn naar de gedachten en gevoelens van de ouders, veel open vragen stellen, de ambivalentie of strijd die de ouders laten zien erkennen, en doorvragen. Voorbeelden van open vragen zijn:

- Wat vindt u vervelend aan de huidige situatie?
- Op welke manier houdt dit u bezig?
- Hoe zou u zich voelen als het anders zou gaan?
- Wat en wie zou u steun kunnen bieden bij de totstandkoming bij veranderingen?
- Hoe belangrijk is dit voor u?

Zulke vragen kunnen ouders motiveren om met elkaar in gesprek te gaan en gezamenlijk hun gedeelde zorg kenbaar te maken, en om te voorkomen dat zij in een strijd blijven vastzitten.

Naast een empathische houding zijn vaardigheden in reflectief luisteren en kunnen herkaderen belangrijk. Bijvoorbeeld als een ouder zegt: 'Ik heb het al zo vaak geprobeerd, en het is niet gelukt', dan zou een reactie kunnen zijn: 'Hieruit blijkt dat u een echte doorzetter bent, zelfs al wordt u tegengewerkt'. Of als een ouder zegt: 'Ze liegt altijd en is niet te vertrouwen', dan zou de hulpverlener kunnen zeggen: 'Ik hoor dat vertrouwen een belangrijk aandachtspunt voor u is en dat u afspraken vast wilt leggen'.

Ook oplossingsgericht werken en mediation-technieken kunnen helpen. Denk aan zogenaamde schaalvragen. Deze kunnen de mate waarin ouders problemen ervaren verhelderen, maar ook worden toegepast om de motivatie en het vertrouwen te meten. 'Stel, u heeft een schaal van 1 tot 10. Bij 1 is uw probleem het ergst en 10 staat voor de dag na het wonder. Hoe erg was het probleem de afgelopen tijd? Neem plaats op de schaal en licht dit toe. Wat kunt u doen of heeft u nodig om een stap hoger te komen op de schaal? Aan welke kleine veranderingen kunt u zien of u dichterbij uw doel komt?'

Vertel aan ouders dat kinderen zeggen:

- laat ons alsjeblieft geen kant kiezen;
- maak geen ruzie waar wij bij zijn;
- zeg geen slechte dingen over elkaar tegen ons;
- geef ons de tijd om te wennen aan de nieuwe situatie;
- luister echt naar wat we te zeggen hebben;
- geef ons de ruimte om van jullie beiden te houden;
- vergeet niet dat jullie samen voor ons gekozen hebben.

(Bron: Pinedo & Vollinga, 2013).

4.4 Interventies gericht op jeugdigen

Er bestaan in Nederland diverse interventies die tot doel hebben jeugdigen, hun ouders en gezinnen te ondersteunen als er sprake is van scheidingsproblematiek. Deze interventies zijn echter lang niet algemeen bekend, worden niet in het hele land aangeboden en zijn meestal alleen kleinschalig op effectiviteit onderzocht.

De focus in deze richtlijn ligt op interventies gericht op de gehele periode voor, tijdens en na de scheiding. Uit verschillende rapporten in de jeugdhulp en jeugdbescherming, analyses van cliëntprofielen en dossieronderzoek blijkt dat veel jeugdigen in de jeugdhulp en jeugdbescherming kind zijn van gescheiden ouders, dan wel van ouders met relatieproblemen. Terwijl het aanbod of de hulp meestal niet is afgestemd op deze problematiek. Sterker nog: de vraag is of deze jeugdigen wel in de jeugdhulp terecht waren gekomen als er eerder of beter hulp was ingezet specifiek gericht op scheidingsproblemen.

Diverse interventies worden op school aangeboden en zijn vaak zowel educatief als therapeutisch van aard. Het gaat om het verhelderen van verwarrende en pijnlijke zaken rondom de scheiding; het bieden van een veilige omgeving om moeilijke zaken te verwerken; het leren omgaan met negatieve gevoelens en moeilijke gezinsomstandigheden; en het verbeteren van de communicatie tussen ouder en kind.

In de Databank Effectieve Jeugdinterventies zijn drie interventies erkend als effectief en goed onderbouwd. Deze programma's richten zich op jeugdigen die een scheiding van hun ouders meemaken of meegemaakt hebben. Het betreft de kindgerichte interventies KIES (Kinderen In Echtscheiding Situatie) (update maart 2017: niet meer in DEJ, erkenning verlopen), !JES het brugproject (Jij En Scheiding), Dappere Dino's en Ouderschap Blijft.

In Nederland is het KIES-programma zowel in 2005 (Spruijt et al.) als in 2007 in een tweetal kleinschalige onderzoeken geëvalueerd. Uit deze kleinschalige onderzoeken is gebleken dat het in het algemeen beter gaat met jeugdigen die dit programma hebben gevolgd (Spruijt & Kormos, 2010). Het KIES-programma is vervolgens van 2009 tot 2012 op grote schaal opnieuw bestudeerd door middel van een gerandomiseerde, gecontroleerde studie (RCT) (Van der Valk, 2013). Belangrijke resultaten zijn dat kinderen van acht tot twaalf jaar die aan KIES hebben meegedaan minder probleemgedrag vertonen, meer pro sociaal gedrag laten zien en minder problemen hebben met leeftijdsgenoten dan kinderen uit de controlegroep. De KIES-kinderen geven ook aan dat de relatie met hun vader is verbeterd. Inmiddels is KIES uitgebreid met verschillende modules, deels ook voor andere doelgroepen (bijvoorbeeld 'het bijzondere kind'). Deze aanvullingen zijn (nog) niet meegenomen in het erkenningstraject. Uitgebreide informatie over de inhoud en mogelijke effectiviteit van deze modules ontbreekt daardoor.

Meestal zijn deelnemers zeer tevreden over de programma's KIES (update maart 2017: niet meer in DEJ, erkenning verlopen), !JES het brugproject en Dappere Dino's, die in de databank Effectieve Jeugdinterventies zijn opgenomen. Jeugdigen zeggen veel geleerd te hebben over de achtergronden van de scheiding, hun toekomstige verhouding met vader en moeder en het feit dat jeugdigen geen schuld hebben aan de scheiding. Ook melden zij dat de relaties met de verschillende gezins- en familieleden zijn verbeterd. Maar methodisch goed opgezette studies naar de langetermijneffecten van programma's voor scheidingskinderen zijn nog zeldzaam.

Het programma Dappere Dino's is onderzocht in een pilot bij vier interventiegroepen met in totaal 23 deelnemende kinderen. De effectevaluatie toonde een positief beeld; er is een sterk effect op positief functioneren van de kinderen (rapportage groepsleiders) en op vermindering van totaal probleemgedrag (rapportage groepsleiders en moeders) (Klein Velderman et al., 2011).

De bekendste interventies in Nederland die vooral gericht zijn op jeugdigen zijn:

- KIES (Kinderen In Echtscheiding Situatie),
- JES (Jij En Scheiding) het brugproject,
- Dappere Dino's,
- Zandkastelen,
- BOR (Begeleide Omgangs Regeling) Humanitas,
- Jonge Helden,
- Kind en Echtscheiding,
- OKEE-begeleidingstraject,
- Omgangshuizen,
- Kinderen scheiden ook,
- Ouderschap Blijft,
- Kinderen uit de knel van het Kinder- en Jeugdtraumacentrum en het Lorentzhuis,
- Villa Pinedo.

Voor een overzicht met beschrijving zie bijlage 1 in de onderbouwing van deze richtlijn.

4.5 Interventies gericht op (ouders in) gezinnen en op relaties

Ouderschap Blijft is de enige van deze interventies gericht op (ouders in) gezinnen en op relaties die als 'goed onderbouwd' erkend is in de Databank Effectieve Jeugdinterventies. Ouderschap Blijft is een vorm van omgangsbemiddeling en -begeleiding voor kinderen van nul tot twaalf jaar en hun scheidende of gescheiden ouders waarbij omgang met de uitwonende ouder niet plaatsvindt of problematisch verloopt. De oorzaak hiervan ligt in (chronische) conflicten tussen de ouders. Aan de hand van onder andere psycho-educatie, mediatietechnieken, oplossingsgerichte gesprekstechnieken en motiverende gespreksvoering wil de interventie de communicatie tussen de ouders verbeteren en regelmatige omgang tussen kind en uitwonende ouder bewerkstelligen. De methodiek is ontwikkeld door vier zorgaanbieders (Juzt, Jeugdformaat, Horizon, Lindenhout) en Bureau Jeugdzorg Overijssel in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut. De aanwezige kennis over omgangsbemiddeling en -begeleiding werd gebundeld en tot één methodiek beschreven. Voor toepassing in wijkteams en Centra voor Jeugd en Gezin is een lichtere variant van de methodiek beschikbaar. Er zijn nog geen resultaten bekend van onderzoek naar de effecten van deze interventie.

Van 2012 tot 2014 is wel een pilotstudie uitgevoerd naar de ervaringen van professionals en ouders met Triple P Family Transitions. Het gaat hierbij om een variant van het erkende Triple P opvoedprogramma, specifiek voor ouders in scheiding. Dit programma is in Australië ontwikkeld en is daar positief geëvalueerd. Het is een intensieve oudertraining voor de begeleiding van ouders en hun kinderen bij scheidingsproblematiek. De interventie bestaat onder andere uit de volgende elementen: conflicthantering en assertief communiceren, het leren hanteren van eigen emoties en die van de jeugdige, en kennis over de gevolgen van echtscheiding (www.positiefopvoeden.nl).

Uit de pilotstudie bleek dat ook ouders in Nederland te spreken zijn over de training: 90 procent van de ouders die aan het onderzoek deelnam gaf een 5 of hoger op een 7-punts tevredenheidsschaal. Het gemiddelde was 5,8. De meeste ouders vinden het positief dat de cursus in groepsverband wordt aangeboden. Zie voor meer informatie de factsheet van het Trimbos-instituut (www.trimbos.nl).

Triple P is ook geschikt is voor ouders met een lichte verstandelijke beperking (LVB). Een specifieke module is er niet, maar zowel uit onderzoek als uit praktijkervaringen blijkt dat Triple P met kleine inhoudelijke en methodische aanpassingen goed toepasbaar is voor LVB-ouders. Door bijvoorbeeld ouders vooral te laten leren door ervaren (kijken en doen) en door extra voorbeelden te gebruiken.

Over ouderprogramma's concludeerde Douglas (2006) in de VS dat deze nog onvoldoende op methodisch verantwoorde wijze zijn onderzocht. Wel zijn ouders die een ouderprogramma hebben gevolgd in het algemeen erg tevreden over zulke programma's. Ook lijkt het erop dat het volgen van zo'n programma leidt tot minder ouderlijke conflicten. Bovendien lijkt het opvoedgedrag van ouders te verbeteren en wordt hun kennis over het thema jeugdigen en scheiding vergroot. Meer onderzoek is echter nodig om de precieze effecten vast te stellen.

Behalve de bovengenoemde kindgerichte interventies en op ouders gerichte interventies zijn er diverse gezinsinterventies die zich richten op de omgangsbegeleiding na een scheiding. Voorbeelden hiervan zijn het Omgangshuis en de BOR-projecten (Begeleide Omgangsregeling) van onder andere Ouderschap Blijft (Nji, 2011) en van Humanitas (www.humanitas.nl). Uit verschillende kleinschalige studies is gebleken dat begeleide omgangsregelingen redelijk succesvol zijn in het bereiken van het gestelde doel: ouders zelfstandig het contact tussen jeugdige en uitwonende ouder te laten regelen. Bijna de helft van de ouders komt de gemaakte afspraken na een periode van een jaar nog steeds na. Dit is hoopgevend gezien de ingewikkelde problematiek.

De bekendste interventies in Nederland die vooral gericht zijn op ouders en gezinnen voor, tijdens en na een scheiding zijn:

- Ouderschap Blijft,
- Cursussen voor samengestelde gezinnen (stiefgezinnen),
- Triple P Family Transitions,
- BOR-Humanitas,
- Complexe scheidingen (OTS),
- Ouderschap Na Scheiding,
- Wijzer bij scheiden,
- Kinderen uit de knel van het Kinder- en Jeugdtraumacentrum en het Lorentzhuis,
- Eigen Kracht Conferentie,
- Omgangsbemiddeling/mediation/overleg scheiden,
- EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing).

Voor een overzicht met beschrijving zie bijlage 1 in de onderbouwing van deze richtlijn.

Enkele interventies staan zowel in dit kader als in het kader in paragraaf 4.4, omdat deze interventies zowel op jeugdigen als op ouders zijn gericht.

Relatie-ondersteunende interventies

Het aanbod aan relatie-ondersteunende interventies is wel ruim, maar in Nederland nog onvoldoende op effectiviteit onderzocht. Ook richt het aanbod zich voor het grootste deel op preventie en op jonge partners. Een vertaling richting scheidingsproblematiek is niet direct zichtbaar. Het is dan ook onduidelijk of het huidige aanbod geschikt is voor partners met relatieproblemen en dreigende scheiding. Voor partners die gezamenlijk een nieuw samengesteld gezin (stiefgezin) gaan vormen bieden de interventies wel enige aanknopingspunten (Anthonijsz, et al., 2010). Vanuit de politiek en het werkveld komen er steeds meer geluiden dat meer aandacht voor de relatie tussen de ouders noodzakelijk is. Beleid en interventies zouden gericht moeten zijn op het bevorderen en versterken van duurzame relaties.

Onderzoek naar de effecten van programma's in het buitenland geeft het volgende beeld:

- Vaardigheidstrainingen hebben een groter bereik dan educatieve programma's.
- Therapie/counseling is effectiever dan preventief bedoelde programma's.
- Stellen die zes tot tien jaar samenwonen, profiteren sterker van de interventies dan net samenwonende stellen.
- Een programma van twintig uur heeft een groter effect dan korter durende programma's.
- Er is geen verschil in effect tussen het aanbod van kerkelijke en niet-kerkelijke instellingen.

De bekendste interventies in Nederland die vooral gericht zijn op relatie-ondersteuning zijn:

- Family Factory: De Tijd van je Leven,
- Family Life,
- Gordoncursus,
- Marriage Encounter (zowel katholiek als protestants),
- Marriage Course Nederland,
- Partnersteun (Triple P-module, ook voor LVB-ouders),
- EFT (Emotionally Focused Therapy),
- Cursussen voor ouders in stiefgezinnen.

Voor een overzicht met beschrijving zie bijlage 1 in de onderbouwing van deze richtlijn.

4.6 Overwegingen

De effectiviteit van hulpverlening wordt door meer bepaald dan alleen een interventie. Ook algemeen werkzame factoren spelen hierbij een rol. Algemeen werkzame factoren betreffen de ingrediënten van hulp die aan het resultaat bijdragen ongeacht de soort behandeling en doelgroep. Bekende voorbeelden van deze factoren zijn (Van Yperen et al., 2010):

- aansluiten bij de motivatie van de cliënt;
- een goede relatie tussen cliënt en behandelaar;
- een goede structurering van de interventie (duidelijke doelstelling, planning en fasering);
- een goede 'match' tussen hulpvraag en aanpak van het probleem;
- een goede uitvoering van de interventie;
- professionaliteit (goede opleiding en training) van de behandelaar;
- gezonde werkomstandigheden van de behandelaar (zoals een draaglijke caseload en goede ondersteuning).

Om jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking te laten profiteren van een interventie is het noodzakelijk de interventie en de randvoorwaarden aan te passen aan de vaardigheden, beperkingen en mogelijkheden van deze jeugdigen. Op basis van literatuuronderzoek en interviews met professionals hebben De Wit, Moonen en Douma (2011) de *Richtlijn Effectieve Interventies LVB* ontwikkeld. Hierin worden aanbevelingen gedaan voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van interventies gericht op de LVB-doelgroep. Deze aanbevelingen zijn:

- Doe uitgebreide diagnostiek voorafgaand aan de interventie.
- Zorg voor een goede afstemming van de communicatie tussen jeugdige en hulpverlener.
- Maak de oefenstof concreet: structureer en vereenvoudig de oefenstof en de informatie.
- Betrek het netwerk bij de interventie en generaliseer het geleerde naar andere situaties en omgevingen.
- Creëer een veilige en positieve leefomgeving.

Bij het uitvoeren van interventies in het algemeen is het van belang om alert te zijn op vooroordelen, belangstelling te tonen, flexibel met de tijd om te gaan en de cliënt positief te benaderen. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie kan relatief veel tijd kosten (Knipscheer & Kleber, 2004). Kennis van de culturele achtergrond is wenselijk en het verstaan van de taal vergemakkelijkt het contact. Bij de interventies gaat het erom dat de cliënt leert denken vanuit de eigen kracht en kwaliteit. Dit moet dus gestimuleerd worden. In de Meetladder Diversiteit zijn factoren opgenomen die van belang zijn voor het slagen van interventies (Pels, Distelbrink & Tan, 2009).

Meld lacunes in het hulpaanbod bij de manager van de jeugdhulpinstelling. De instelling kan vervolgens in overleg treden met de gemeente en gezamenlijk zoeken naar een oplossing. De gemeente heeft immers de plicht tot het leveren van passende zorg.

4.7 Aanbevelingen

- Weet dat de belangrijkste risicofactoren voor problemen bij jeugdigen vóór, tijdens en na de scheiding zijn: familiaal geweld, ernstige en langdurige ruzies tussen ouders, een slechte band met de inwonende ouder, met de uitwonende ouder, met de stiefouder, en het aantal bijkomende veranderingen, inclusief financiële achteruitgang.
- Ken de belangrijkste punten uit de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* en uit het ouderschapsplan.
- Informeer naar de huidige gezinssituatie van beide ouders bij het maken van afwegingen voor een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling. Voor jeugdigen is het belangrijk dat hun ouders het eens zijn over de regeling.
- Houd bij afwegingen voor (veranderingen in) een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling rekening met het gezinssysteem vóór de scheiding, de ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de woonsituatie, de mate van conflicten tussen de ouders, het ouderschapsplan en de wil van de jeugdige.
- Is er sprake van gezamenlijk ouderlijk gezag, kijk dan eerst naar de afspraken in het ouderschapsplan en vervolgens naar de ontwikkelingscondities van de jeugdige (hoe is de veiligheid en zorg voor de jeugdige geregeld, wat is het toekomstperspectief, wat wil de jeugdige?).
- Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, onderneem dan eerst (hernieuwde) pogingen om de ouders te leren hun conflicten te beheersen. Eventueel kan de rechter de zorg- of omgangsregeling opnieuw beoordelen.
- Is er sprake van eenhoofdig gezag, dan gelden soortgelijke overwegingen als bij gezamenlijk gezag, maar nu voor de omgangsregeling. Pogingen de ouders te leren hun conflicten te beheersen verdienen de voorkeur. Daarna kan eventueel de rechter opnieuw om een oordeel worden gevraagd.
- Is er sprake van een scheiding of heftige conflicten tussen de ouders, richt de begeleiding dan zowel op de ouders als op de jeugdige. Het horen en betrekken van meerdere informanten (de jeugdige, school, familieleden, huisarts) kan noodzakelijk zijn. Neem kennis van het aanbod aan interventies voor jeugdigen, ouders en gezinnen in de regio. Voorkom een zoektocht naar de juiste hulp.
- Betrek steeds de ouders bij de ondersteuning. Schenk daarbij aandacht aan de relatie tussen de ondersteuning en de opvoeding. Houd ook rekening met de leeftijd en de ontwikkelingsfase van de jeugdige.
- Maak ouders ervan bewust dat het voor hun kind belangrijk is dat zij hun conflicten beheersen. Leer hen dus geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind, en wijs hen erop dat zij er goed aan doen gezamenlijke afspraken over hun kind te maken. Stimuleer ouders om deel te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren beheersen van ruzies, op (familie)mediation en/of op het versterken van hun (ouder) relatie. Of motiveer de ouders individuele hulp te zoeken.

- Stimuleer ouders en kinderen van scheidende of gescheiden ouders deel te nemen aan een programma zoals KIES, IJES het brugproject of Dappere Dino's. Adviseer zo nodig individuele hulpverlening. Wijs indien nodig op de mogelijkheid van OTS, uithuisplaatsing en de mogelijkheid om een bijzondere curator in te schakelen. In de *Richtlijn Uithuisplaatsing voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Ten Berge, & Van Vianen, 2015) is onder andere een overzicht te vinden van 'evidence based' en 'practice based' kennis op het gebied van het uit huis plaatsen van jeugdigen in de jeugdhulp en jeugdbescherming, de rol van jeugdigen en ouders bij het beslissen over het uit huis plaatsen en effectieve interventies om een uithuisplaatsing te voorkomen.
- Weet dat bij nieuwe gezinnen na een scheiding de gezinsverhoudingen nog complexer worden. Daarom:
  - Adviseer aanwezige stiefouders om zich vooral de eerste tijd buiten de opvoeding te houden.
  - Wijs de biologische ouder op haar/zijn spilfunctie in het nieuwe gezin.
  - Informeer partners in stiefgezinnen op het bestaan van groepsbijeenkomsten voor (stief)ouders.
- Raadpleeg ook de *Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Eijgenraam & Meuwissen, 2015). In deze richtlijn wordt beschreven hoe jeugdprofessionals het beste de vraag van ouders en jeugdige kunnen verhelderen en een samenwerkingsrelatie kunnen aangaan en hoe zij het beste in dialoog met ouders en jeugdige doelen en een plan voor passende hulp kunnen opstellen.

Hoofdstuk 5

Samenwerking met ouders en met het netwerk

Knelpunt: hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van andere partijen.

5.1 Inleiding

Professionals in de jeugdhulp en jeugdbescherming hebben de brede maatschappelijk taak te 'helpen bij het opgroeien en opvoeden' (Zwikker, et al., 2009). Onder 'goede hulpverlening' worden niet alleen effectieve interventies verstaan, maar zeker ook effectieve professionals. Zoals Van Yperen en Dronkers (2010) stellen, vormt de professional een cruciaal onderdeel van effectieve hulpverlening. Dit geldt uiteraard ook voor de hulpverlening bij problemen rond scheiding. Of een professional effectief is, hangt volgens Van Yperen en Dronkers (2010) deels af van algemene capaciteiten, zoals een relatie kunnen opbouwen en werken volgens een duidelijke structuur. Maar ook specifieke capaciteiten zijn van belang. Hierbij gaat het erom dat de professional:

- voldoende kennis heeft over de specifieke doelgroep;
- vaardig is in het inzetten en toepassen van de aangewezen specifieke hulpvormen, dan wel hiernaar kan verwijzen;
- weet welke valkuilen er zijn bij de hulp aan een specifieke doelgroep, en weet hoe hij die kan vermijden.

5.2 Omgaan met ouders

Als ouders uit elkaar gaan, krijgen jeugdprofessionals te maken met een dubbele doelgroep: zowel met de jeugdigen als met de scheidende/gescheiden ouders. Ouders voelen zich vaak niet erkend en gehoord in het hulpverleningsproces, terwijl ze in scheidingsgevallen een belangrijk onderdeel van de problemen van de jeugdige vormen. Zeker als sprake is van een vechtscheiding.

In de benaderingswijze van en communicatie met ouders is het belangrijk om als jeugdprofessional het ouderperspectief en oudergericht kijken mee te nemen bij het aanpakken van de problemen van scheidingskinderen. De hulpverlener moet in staat zijn te denken aan de jeugdige, aan zijn moeder én zijn vader, en aan hun loyaliteiten. Er wordt meerzijdige betrokkenheid verlangd: de jeugdprofessional moet afwisselend de verschillende partijen erkennen en zich kunnen inleven in ieders positie en inspanningen om zo de communicatie tussen de partijen in gang te zetten. Ook kan de hulpverlener ouders stimuleren om meer vanuit een 'wij-positie' te kijken naar hun kind: 'Wat willen *wij* voor ons kind?' en niet: 'Wat vind *ik* dat er moet gebeuren?'

De hulpverlener doet er goed aan bij beide ouders rekening te houden met hun eigen geschiedenis en context. En hij moet stil staan bij de beleving van de ouders, hun positie en gevoelens erkennen, om zo met hen in contact te blijven. Van hieruit kunnen de ouders in beweging komen en zich gaan richten op de belangen van hun kind. Het gaat er ook om dat de ouders de jeugdprofessional zien als onpartijdig. De jeugdprofessional moet zichzelf steeds de vraag stellen: is er een kans dat iemand dit kan uitleggen als het bevoordelen van de andere partij? Hij dient alert te zijn op mogelijke aanwijzingen dat de ouders partijdigheid ervaren. Signalen kunnen bijvoorbeeld zijn dat ze zijn geloofwaardigheid ter discussie stellen, vaak in discussie gaan over voorstellen of zich uit het proces terugtrekken. In de praktijk betekent meerzijdige betrokkenheid het handhaven van een zekere balans in de contacten met de

ouders: 'hen gelijkelijk de kans geven te spreken en gelijkelijk aandacht geven' (uit de training *Ouderschap Blijft* (Nji, 2011)).

Ook dient in bijna alle (problematische) scheidingsgevallen de communicatie tussen de ouders te worden hersteld of verbeterd. Het is daarvoor noodzakelijk dat de jeugdprofessional probeert de belangen van de ouders helder te krijgen. Er is namelijk een duidelijk verschil tussen oplossingen (posities) en bezorgdheden (belangen).

Een positie is een concreet standpunt (eis, bedreiging, voorstel, voorgestelde oplossing, beoogde uitkomsten, ingenomen stelling), dus een manier om je belangen te realiseren en niet de belangen zelf. Denk aan: 'je bent ons...verschuldigd; als je niet bereid bent om te betalen, stappen we naar de rechter'. Door zo'n positie in te nemen springen ouders als het ware rechtstreeks van het probleem naar de oplossing. Het is belangrijk dat ouders niet stil blijven staan bij zulke naar voren gebrachte posities. De hulpverlener doet er goed aan om door te vragen naar de onderliggende belangen. Hij kan bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

- Wat is belangrijk voor u? Wat is uw grootste zorg?
- Wat zou u hier graag willen bereiken?
- Wat u zegt zo graag te willen, kan dat alleen maar op deze éne manier (=positie)? Of kunnen er ook nog andere manieren zijn om dat te realiseren (=onderliggend belang)?

De hulpverlener moet er dus voor zorgen dat de ouders in gesprek met elkaar raken, en wel zodanig dat zij bereid zijn om zelf op zoek te gaan naar nieuwe, creatieve oplossingen.

Welke technieken kan de hulpverlener inzetten om met de ouders tot oplossingen te komen?

- Ervoor zorgen dat beide ouders hun eigen verhaal kunnen vertellen. Houd er rekening mee dat ouders in het gesprek wellicht het verhaal van de ander bestrijden, bagatelliseren etc. en jou als bemiddelaar als partij willen krijgen. Blijf zelf uit deze strijd en voorkom dat ouders die strijd in jouw bijzijn voeren.
- Reflecteren: laat merken dat je hebt gehoord wat iemand heeft gezegd, en geef ook terug wat de betekenis hiervan is voor hem of haar. Neem scherp waar wat ouders met elkaar doen: maak onderscheid tussen wat ze elkaar lijken te zeggen en wat ze daadwerkelijk zeggen.
- Wat ouders in een gesprek benoemen gemeenschappelijk maken.
- Normaliseren.
- Ouders aan het werk zetten: vraag en stimuleer hen om elkaar te zeggen wat ze gehoord hebben en welke emoties ze bij de ander hebben opgemerkt.
- Herformuleren/heretiketteren: zet bijvoorbeeld verwijten om in wensen als het gaat om wat de ouders willen bereiken.

Hoe kan de jeugdprofessional de ouders richting de oplossing begeleiden?

- Werk naar de toekomst toe (het gaat om morgen, niet om gisteren);
- Benoem herhaaldelijk wat het doel van het gesprek is.
- Maak het probleem gezamenlijk.
- Benadruk dat ze praten over wat ze wel willen in plaats over wat ze niet willen.
- Rond het gesprek duidelijk af: welke afspraken kunnen worden gemaakt?

(Uit de training *Ouderschap Blijft* (Nji, 2011)).

Jeugdprofessionals dienen dus een belangrijk deel van hun aandacht op de ouders te richten. Maar ook op de jeugdige, want die krijgt na de scheiding te maken met twee huishoudens. De meeste kinderen wonen vooral bij hun moeder; een minderheid woont bij hun vader. Steeds meer kinderen wonen afwisselend bij moeder en vader (co-ouderschap). Er verschijnen vaak nieuwe partners op het toneel: stiefvaders en stiefmoeders. Er ontstaan dus nieuwe ouderrollen waar de hulpverlener in het hulpverleningsproces rekening mee dient te houden.

Hulpverleners kunnen ouders wijzen op de volgende aandachtspunten als zij op weg zijn naar een stiefgezin:

- Laat ouders niet te snel een nieuwe partner introduceren in het gezin.
- Ouders moeten zich realiseren dat de kinderen mogelijk andere ideeën hebben over hun nieuwe liefde.
- Kinderen willen dat hun ouders zich als ouders gedragen. Afspraakjes maken past daar niet bij.
- Het helpt als ouders goed in de gaten houden hoe de kinderen zich voelen.

5.3 Noodzakelijke kennis van de beroepskracht

Om ouders en jeugdigen in een scheidingssituatie goed te kunnen ondersteunen, is het van belang dat jeugdprofessionals oog hebben voor verschillende aspecten van een scheidingssituatie. Het gaat hierbij om:

- juridische aspecten;
- relationele aspecten;
- ouderschapsaspecten;
- veiligheidsaspecten.

(Algemeen Maatschappelijk Werk, 2010).

5.3.1 Juridische aspecten

Om ouders op een juiste wijze bij de hulpverlening te betrekken dienen jeugdprofessionals zicht te hebben op relevante juridische kaders bij een scheiding. Bij elke scheiding horen ze de inhoud van het ouderschapsplan te kennen en te weten hoe het gezag, de zorg en de omgang geregeld zijn. Zo leert de jeugdprofessional wie van de betrokkenen welke informatie dient te ontvangen en wie bevoegd is besluiten te nemen. In bijlage 4 is een lijst opgenomen van juridische begrippen.

De jeugdprofessional moet ook kennis hebben van mogelijke interventies bij zeer conflictueuze scheidingen, zoals ondertoezichtstelling (OTS), uithuisplaatsing en de bijzondere curator. Bovendien dient de jeugdprofessional op de hoogte te zijn van de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* zodat hij weet hoe te handelen bij (een vermoeden van) kindermishandeling.

5.3.2 Relationele aspecten

Jeugdprofessionals doen er goed aan in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties aandacht te schenken aan de relatieproblemen die er tussen de ex-partners kunnen spelen. Ze moeten ouders ervan bewust maken hoezeer hun geruzie de ontwikkeling van hun kind negatief beïnvloedt. Indien mogelijk kan de hulpverlener de ouders zelf begeleiden in hun conflicthantering of doorverwijzen naar andere hulpverlening zodat zij hun emoties (jaloezie, verdriet) kunnen verwerken.

Met een scheiding komen ook de opvoedvaardigheden van beide ouders in een ander licht te staan. De bestaande patronen worden doorbroken waardoor elke individuele ouder wordt gedwongen een nieuwe rol aan te nemen. Jeugdprofessionals kunnen ouders hierbij helpen door informatie en voorlichting te geven over ouderschap en stiefouderschap na scheiding. Belangrijk aandachtspunt hierbij is de rol van een nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen. Vaak is het raadzaam om ouders te verwijzen naar relevante opvoedcursussen.

5.3.3 Ouderschapsaspecten

Oudergericht werken vraagt van alle professionals en organisaties dat zij zich er in het contact met ouders van bewust zijn dat ouders zich kwetsbaar kunnen voelen over hun ouderschap. Om ouders (opnieuw) in hun kracht als opvoeder te zetten is het van belang dat professionals ouders als opvoeders erkennen en hen deelgenoot maken van de hulpverlening en de relevante beslissingen. Dit betreft daarmee ook het tijdig informeren van de ouder die geen gezag heeft.

De professional dient te benadrukken dat beide ouders goede ouders zijn die elk hun sterke en minder sterke kanten hebben. Maar ook wanneer er sprake is van falend opvoederschap dient de professional zich met de ouders bezig te houden (Van der Pas, 2003). Ouderschap is tenslotte meer dan opvoederschap: ook als een jeugdige bijvoorbeeld uit huis wordt geplaatst, blijft de relatie tussen ouder en kind (met bijbehorende verantwoordelijkheden) bestaan. Idealiter wijst de professional de ouder hierop, zodat de ouder in staat is om aan zijn verantwoordelijkheden vorm en inhoud te geven en mee te denken en mee te beslissen over het belang van het kind.

5.3.4 Veiligheidsaspecten

In conflictueuze scheidingssituaties is er een veel grotere kans op kindermishandeling en huiselijk geweld. Jeugdprofessionals moeten in deze situaties extra alert zijn op signalen hiervan. Zij dienen hierover op een niet-veroordelende toon het gesprek met de ouders te durven aangaan, en te weten wanneer ze een hulpverlener moeten inschakelen die het eventueel van hen kan overnemen.

De *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* dient te gelden als leidraad voor het handelen bij (een vermoeden van) kindermishandeling.

5.4 Samenwerking in de begeleiding van ouders en jeugdigen

Professionals dienen ouders en jeugdigen (meer) te betrekken bij de (keuze voor) hulp. Zij moeten samen met hen doelen vaststellen, gezamenlijk besluiten hoe de begeleiding kan worden georganiseerd, en samen beslissen of de nieuwe partner(s) eventueel betrokken is (zijn) of moet(en) worden bij de hulpverlening. Aanbevolen wordt om oplossingsgericht te werken en ervoor te zorgen dat de regie – als dat kan – zo veel mogelijk bij de ouders ligt. Het is ook belangrijk dat het eigen netwerk van het gezin bij de hulp betrokken wordt. Dit met het oog op steunbronnen, maar ook omdat het netwerk soms de strijd in stand kan houden.

Het is een vereiste dat professionals met elkaar kennis en informatie uitwisselen om zo scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren en om de juiste begeleiding in te zetten. Belangrijk daarbij is om de hulp en zorg vanuit verschillende voorzieningen goed op elkaar af te stemmen. Er moet worden gewerkt volgens het principe 'één gezin, één plan'. Altijd moet duidelijk zijn wie de functie van zorgcoördinator vervult en wie ervoor zorgt dat de samenhangende ondersteuning van het gezin goed verloopt. Ten slotte moeten de verschillende organisaties duidelijke afspraken maken over de terugkoppeling van informatie, zodat voor alle betrokkenen transparant en helder is wie wat in het gezin doet.

5.5 Overwegingen

In aanvulling op de literatuur zijn er vanuit de praktijk ook nog aanbevelingen gedaan. Zo moeten professionals zich bewust zijn van hun eigen grenzen en mogelijkheden. Verder is het wenselijk dat ouders zich gestimuleerd voelen om het belang van hun kind voorop stellen. Dit vraagt van professionals dat zij de ouders erkennen in hun ouderschap: ouders zullen eerder in beweging komen als zij zich als ouders gehoord en gezien voelen. Expertise in motiverende gespreksvoering en oudergericht werken is voor jeugdprofessionals daarom een voorwaarde. Jeugdprofessionals bereiken ook meer wanneer ze het verlenen of overnemen van hulp kunnen loslaten. Hun taak is om de jeugdige centraal te stellen in de communicatie rondom het ouderschap en om het proces te begeleiden. Training en deskundigheidsbevordering zijn daarom van belang.

Jeugdprofessionals doen er bovendien goed aan zo snel mogelijk te onderzoeken of er begeleiding voor het gezin moet worden ingezet. Daarbij is het belangrijk om te kiezen voor de meest laagdrempelige vorm van ondersteuning. De bijzondere curator kan bij (vecht-) scheidingen specifiek de belangen van de jeugdige monitoren. Dat moet zeker in de gaten worden gehouden.

Verder wordt aangeraden meerdere vormen van hulp onder één dak aan te bieden, en om problemen bij scheiding op te nemen in de Verwijsindex Risicjongeren (VIR). Zo weet een hulpverlener sneller of een jeugdige ook bekend is bij zijn collega's. Ze kunnen dan overleggen wat de beste aanpak is voor hulpverlening.

Binnen het gedwongen kader kan ook het inzetten van Eigen Kracht-conferenties de verhoudingen verbeteren en helpen om een vastgelopen proces weer op gang te krijgen.

Om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod moet de jeugdprofessional weten hoe de sociale kaart rondom scheiding en relatieversterking in elkaar zit. Welke professionals zijn er in de regio en wat is het aanbod? Denk aan mediators, kinder- en jeugdpsychologen, (school-) maatschappelijk werk, systeemtherapeuten, scholen en specialistische zorginstellingen. Er is een heel scala aan programma's, opleidingen, bij- en nascholingstrajecten, congressen, online mogelijkheden etc. Een goed netwerk met relevante ketenpartners kan ervoor zorgen dat de jeugdprofessional de zaak rondom ouders en jeugdige goed kan oppakken.

5.6 Aanbevelingen

- Stel je op de hoogte van de mate van complexiteit van een ouderlijke scheiding en eventuele volgende wisselende gezinssituaties door de richtlijn te lezen en kennis te nemen van de verschillende literatuurverwijzingen. Weet dat een veranderende gezinssituatie betekent dat de ouders nieuwe rollen gaan vervullen en dat een jeugdige met stiefouders te maken kan krijgen. Deze volwassenen samen moeten goede afspraken en regelingen maken over de opvoeding. Houd in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties rekening met de relatieproblemen die er tussen de ex-partners kunnen spelen.
- Stimuleer ouders door hen altijd allebei uit te nodigen voor een gezamenlijk gesprek in het belang van hun kind, en door hen te betrekken bij de (keuze voor) hulp. Dit doe je door:
  - ouders te informeren over wat scheiding of langdurige ruzie voor gevolgen kan hebben voor hun kinderen;
  - oplossingsgericht te werken en de regie zo veel mogelijk bij de ouders te leggen;
  - met ouders en jeugdige samen doelen te stellen en te besluiten hoe de begeleiding het beste aansluit bij wat zij nodig hebben;
  - ouders te wijzen op hulpverlening voor hun eigen (mentale) problemen.
- Communiceer in je begeleiding aan ouders:
  - de noodzaak en de mogelijkheden om te leren ruzies en conflicten te beheersen;
  - de wijze waarop informatie wordt gedeeld en wie welke besluiten mag nemen in de hulpverlening.
- Leg uit dat het voor jeugdigen belangrijk is dat ouders niet in hun bijzijn ruzie maken. Wijs de ouders er verder op dat het belangrijk is om gezamenlijke afspraken te maken. Attendeer ouders op de verschillende interventies, verwijst hen daar eventueel naar, en geef informatie en voorlichting over ouderschap na scheiding. Belangrijk aandachtspunt hierbij is een (eventuele) nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen. Leg daarnaast uit dat de hulpverlening zich primair richt op de jeugdige en dat alle inzet vanuit dat uitgangspunt plaatsvindt.
- Wees bij conflictueuze scheidingssituaties extra alert op signalen van kindermishandeling en huiselijk geweld. Jeugdprofessionals moeten goed met zulke signalen om kunnen gaan. Passende maatregelen, zoals OTS, uithuisplaatsing of het benoemen van een bijzondere curator, kunnen noodzakelijk zijn.
- Zorg dat je ouders en jeugdigen in scheidingssituaties goed begeleidt door:
  - zowel vanuit het perspectief van de jeugdige als dat van de ouders te werken;
  - een houding van meerzijdige betrokkenheid aan te nemen, waarbij je rekening houdt met zowel de belangen van de jeugdige als die van de moeder en van de vader;
  - een oplossingsgerichte aanpak te hanteren;
  - kennis te nemen van de juridische kaders bij een scheiding en de ouders te informeren over (juridische) verplichtingen;
  - de jeugdige centraal te stellen en de ouders te motiveren om hun conflicten aan te pakken;
  - samen met de ouders de nieuwe rollen inhoud en vorm te geven.

- Zorg voor afstemming en samenwerking met verschillende professionals (zoals scholen, hulpverleners van ouders, advocaten, mediators, rechters etc.). Zo kun je samen (vroegtijdig) scheidingsproblemen signaleren en de juiste begeleiding inzetten. Ook kun je zo beter kindfactoren en scheidingsfactoren onderscheiden.
- Zorg voor terugkoppeling van informatie, zodat voor alle betrokkenen helder is wie wat in het gezin doet.
- Deel kennis en ervaring over scheidingsgezinnen met andere jeugdprofessionals en organisaties. Creëer ontmoetingsmomenten, bijvoorbeeld door een kenniscafé te organiseren.
- Zorg ervoor dat je de sociale kaart in je regio kent en ook weet wat het landelijk aanbod is.
- Geef ouders altijd de volgende adviezen:
  - Houd uw kind altijd buiten uw ruzie met de andere ouder.
  - Laat uw kind duidelijk merken dat het geen schuld heeft aan de scheiding.
  - Geef uw kind de ruimte om ook van de andere ouder te houden.
  - Spreek niet negatief over de andere ouder in het bijzijn van uw kind.
  - Maak wel duidelijk dat de scheiding definitief is.
  - Stimuleer contact van uw kind met andere scheidingskinderen (professionals kunnen eventueel verwijzen naar een van de beschikbare interventies).
  - Zoek een geschikte vorm om informatie over uw kind met uw ex-partner uit te wisselen (professionals kunnen hierbij helpen door het AMW of door een mediator in te schakelen).
- Raad eventuele stiefouders aan niet te snel de ouderrol op zich te nemen.

Hoofdstuk 6

Aandacht voor diversiteit en specifieke doelgroepen

6.1 Diversiteit

Allochtone ouders zitten vaak met veel vragen als zij een scheiding overwegen of al tot een scheiding hebben besloten. Vergelijken met autochtone ouders zijn zij vaker lager opgeleid. Zij hebben bovendien vragen die te maken hebben met hun etniciteit. De druk van de familie om niet te scheiden kan groot zijn, zeker als er kinderen in het spel zijn. Vrouwen en mannen kunnen vastzitten in rolpatronen en zich schamen om over relatieproblemen te praten. Zij kunnen er dan voor kiezen te berusten in de slechte situatie en hopen dat het in de toekomst weer beter zal gaan. Soms zelfs als huiselijk geweld aan de orde is. Huiselijk geweld kan samenhangen met huwelijksdwang en een taboe op echtscheiding. Hierbij kan soms sprake zijn van eengerelateerd geweld en is er duidelijk behoefte aan hulp.

Sommige allochtone vrouwen (en soms ook mannen) spreken niet of nauwelijks Nederlands, zijn lager opgeleid, hebben geen werk en hebben weinig contacten in de omgeving of met de familie. Zij zullen minder snel problemen kenbaar maken en kennen vaak niet de weg naar een hulpverlenende instantie.

Vaak hebben allochtone ouders bij scheiding vooral behoefte aan juridische en financiële informatie, en aan praktische ondersteuning door iemand die hun taal spreekt en hun cultuur kent. Allochtone ouders hebben ook vaak behoefte aan tips over opvoeden en omgaan met hun kinderen na een scheiding

Alleenstaand ouderschap na scheiding is in het algemeen een risicofactor voor kindermishandeling en dus ook binnen allochtone groepen. Dit lijkt echter wat minder op te gaan voor Caraïbische groepen, vanwege de steun uit het vrouwennetwerk, de relatief geringe stigmatisering van het eenoudergezin in deze kringen en de voorbereiding van meisjes op alleenstaand moederschap. Een punt van zorg vormt de toename van alleenstaand ouderschap in groeperingen waar dit gezinstype van oudsher minder gangbaar is, zoals in Turkse, Marokkaanse, Hindoestaans-Surinaamse en vluchtelingengezinnen. Scheiding, en het sociale isolement als gevolg daarvan, kan voor deze alleenstaande moeders een aanzienlijke verzwaring van de opvoedingstaken betekenen (Van Egten et al., 2008).

Volgens het rapport *Kindermishandeling* (Alink et al., 2010) vormen alleenstaand ouderschap en stiefgezinnen weliswaar een risico voor kindermishandeling, maar het risico van een lage opleiding is veel groter. In de groep nieuwe allochtonen is een duidelijk meetbaar verhoogd risico op kindermishandeling, maar dat is volgens het rapport mogelijk te wijten aan de voorgeschiedenis als vluchteling van een deel van deze groep.

Wanneer ouders met een lichte verstandelijke beperking (LVB) scheiden, is dat voor hun kind (en de ouders zelf) vaak nog ingewikkelder dan voor andere gezinnen. Jeugdprofessionals hebben daarom extra kennis en deskundigheid nodig om allochtone gezinnen en LVB-gezinnen bij een scheiding te kunnen begeleiden. Dit vraagt specifieke kennis en ondersteuning. Er zijn echter weinig interventies bekend die specifiek op deze doelgroepen zijn gericht.

6.2 Aanbevelingen

- Neem kennis van de (spaarzame) literatuur over allochtone gezinnen en scheiding.
- Neem kennis van de (spaarzame) literatuur over ouders met een lichte verstandelijke beperking en scheiding.

Literatuur

Aelen, F., Beuvers, D., Veggel, M. van, Ormond, E. van, & Samson, B. (2013). *Van oorlog naar vrede. Bevrijding van scheidingstrauma met EMDR*. *Kind en Adolescent*, 12(4), 168-176.

Algemeen Maatschappelijk werk (2010). *Relatie, scheiding en omgang*. Position Paper MO groep.

Alink, L., Ijzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M., Pannebakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2010). *Kindermishandeling 2010*. Leiden: TNO.

Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.

Amato, P.R. (2006). Marital Discord, Divorce, and Children's Well-Being: Results from a 20-year Longitudinal Study of Two Generations. In A. Clarke-Stewart & J. Dunn (Eds.), *Families Count, Effects on Child and Adolescent Development*. New York: Cambridge University Press.

Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.

Amato, P.R., & Keith, B. (1991). Parental Divorce and the Well-being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.

Anthonijsz, I., Chênevert, C., Geffen, L. van, Goorden, O., & Lange, M. de (2012). *Ouderschap blijft*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Anthonijsz, I., Dries, H., Berg-le Clercq, T., & Chênevert, C. (2010). *Verkennde studie Relatieondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bartelink, C., Berge, I. J. ten, & Vianen, R. T. van (2015). *Richtlijn Uithuisplaatsing voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijkskundigen.

Bartelink, C., Meuwissen, I., & Eijgenraam, K. (2015). *Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijkskundigen.

Berben, E. (2014). *Methodiek bij de aanpak van complexe scheidingen*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.

Boendermaker, L., & Ince, D. (2010). *Wat werkt bij jeugdigen met gedragsstoornissen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Boszormenyi Nagy I., & Spark, G. (1973) *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. New York: Brunner Mazel.

CBS (2013), statline.cbs.nl, *Echtscheidingstatistiek*, geraadpleegd 2 april 2013.

Cottyn, L. (2009). Conflicten tussen ouders na scheiding. *Systeemtheoretische Bulletin*, 27, 131-161.

Douglas, E.M. (2006). *Mending Broken Families*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Duijvestijn, P., & Noordink, T. (2013). Kinderen van gescheiden ouders in de klinische praktijk. *GZ-Psychologie*, 1, 10-16.

- Eerenbeemt, E.M. van den (2003). *De liefdesladder. Over familie en nieuwe liefdes*. Amsterdam: Archipel.
- Egten, C. Van, Zeijl, E., Hoog, S. de, Nankoe, C., & Petronia, E. (2008). *Gezinnen van de toekomst. Opvoeding en opvoedingsondersteuning*. Den Haag: E-Quality.
- Gelatt, V.A., Adler-Baeder, F., & Seeley, J.R. (2010). An Interactive Web-Based Program for Stepfamilies: Development and Evaluation of Efficacy. *Family Relations*, 59, 572-586.
- Glasl, F. (2001). *Help! Conflicten. Heb ik een conflict of heeft het conflict mij?* Zeist: Christoffoor.
- Groenhuijzen, L.A. (2006). *Ouderschapsplan; de vele gezichten van het belang van het kind*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Haterd, J. van de, Zwikker, N., Hens, H., & Uijttenboogaart, A. (2009). *Gedragwetenschapper in de jeugdzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Haverkort, C., Kooistra-Populier, M., & Hendrikse-Voogt, A. (2012). *Hoe maak je een succes van je nieuwe gezin?* Huizen: Uitgeverij Pica.
- Haverkort, C., & Spruijt, E. (2012). *Kinderen uit nieuwe gezinnen. Handboek voor school en begeleiding*. Houten: LannooCampus.
- Hendriks, J.A.M. (2012). Passende contactregelingen? Maatwerk! *Tijdschrift relatierecht en praktijk*, 6, 255-258.
- Ijzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Noort-van der Linden, A.M.T. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein-Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2005)*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Ince, D. (2012). *Wat werkt bij scheiding?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Kelly, J.B., & Johnston, J.R. (2001). The alienated child. A reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family and Conciliation Courts Review*, 39(3), 249-266.
- Kinderombudsman (2014). *Vechtende ouders, het kind in de knel*. Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen. www.dekinderombudsman.nl.
- Kinet, M. (2010). *Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt*. Reeks Psychoanalytisch Actueel nr 13. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F.D., Wolff, M.S. de, Pedro-Caroll, J.A., Kuiper, R.M., Vlasblom, E., & Reijneveld, S.A. (2011). *Child adjustment in divorced families: Can we successfully intervene with Dutch 6- to 8-year-olds?* Leiden: TNO report.
- Knipscheer, J.W., & Kleber, R.J. (2004). *Een interculturele entree in Altrecht. Inhoud en resultaat van een interculturele werkwijze bij kortdurende behandeling*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Klinische Psychologie.
- Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over Mishandeling*. Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie.

- Lawick, J. van (2012). *Vechtscheidende ouders en hun kinderen*. *Systeemtherapie*, 24 (3), 129-150.
- Lawick, J. van, & Visser, M. (2014). *Kinderen uit de knel*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations*, 52, 258-270.
- Metz, E.A., & Schulze, H.J. (2007). *Relatie gescheiden ouders en hun kinderen; invloed wetswijziging 1998 onderzocht*. *Demos*, 23, 6-9.
- Molen, H. van der, Perreijn, S., & Hout, M. van den (2007). *Klinische psychologie: theorieën en psychopathologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Bavel, J. van, & Peer, C. van (Eds.) (2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Nederlands Jeugdinstituut (2009). *CAP-J, Classificatiesysteem voor de aard van de problematiek van cliënten in de jeugdzorg*. Utrecht: Nji.
- Nederlands Jeugdinstituut (2011). *Ouderschap blijft*. Utrecht: Nji.
- Pas, A. van der (2003). *A serious case of neglect: The parental experience of childrearing*. Delft: Eburon.
- Pels, T., Distelbrink, M., & Tan, S. (2009). *Meetladder diversiteit interventies. Verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Peris, T.S., Goetze-Morey, M.C., Cummings, E.M., & Emery, R.E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 633-642.
- Pinedo, M., & Vollinga, P. (2013). *Aan alle gescheiden ouders. Leer kijken door de ogen van je kind*. Utrecht: A.W. Bruna Uitgevers B.V.
- Prinsen, B., L'Hoir, M.P., Ruiters, M. de, Oudhof, M., Kamphuis, M., Wolff, M. de, & Alpay, L. (2013). *Richtlijn opvoedingsondersteuning voor opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen in de jeugdgezondheidszorg*. Utrecht / Leiden: Nederlands Jeugdinstituut / TNO.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen. Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Spruijt, E. (2009). *Kinderen en echtscheiding, State-of-the-Art*. www.nwo.nl.
- Spruijt, E., Bredewold, J., Breunese, A., Chênevert, C., Feringa, D., Hardenberg, A., Harterink, R., Hemminga, Y., Hindriks, E., Hoenderdos, L., Okkerse, F., Thomas, C., Wong, T., & Spruijt, S. (2005). *Effecten van het volgen van KIES: Kinderen in Echtscheiding Situatie*. Utrecht: Kinder- en Jeugdstudies (www.klassenwerk.com).
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft, tweede, geheel herziene druk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C., & Steenweg, A. (2002). *Het verdeelde kind. Literatuuronderzoek Omgang na Scheiding*. Utrecht: Raad voor de Kinderbescherming.

Treffers, P.D.A., Goedhart, A.W., & Koudijs, E. (1999). Kinderen van gescheiden ouders in een kinder- en jeugdpsychiatrische populatie. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 54(3), 229-244.

Vanassche, S., Sodermans, A.K., & Matthijs, K. (2011). *Onderzoeksrapport Adolescenten en Gezinnen 2009-2010*. <http://soc.kuleuven.be/lago>.

Valk, I.E. van der (2013). *KIES voor het kind. Effectonderzoek naar het preventieve interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie*. Utrecht: Utrecht University.

Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2013). *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*. www.wodc.nl.

Vink, R. M., Wolff, M. S. de, Broerse, A., & Kamphuis, M. (2016). *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Leiden: TNO/Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.

Wit, M. de, Moonen, X., & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.

Yperen, T. Van, & Bommel, M. van (april 2009), *Erkenning Interventies: criteria 2009-2010, Erkenningscommissie (Jeugd) interventies*. Utrecht: Nji/RIVM.

Yperen, T. van, & Dronkers, F. (2010). *Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. Utrecht / Amsterdam: BPSW, Phorza, NIP, NVO.

Yperen, T. van, Steege, M. van der, Addink, A., & Boendermaker, L. (2010). *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg: stand van de discussie*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Zoon, M. (2012). *Wat werkt bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Zwicker, N., Haterd, J. van de, Hens, H., & Uijttendoorn, A. (2009). *Jeugdzorgwerker*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bijlage 1

De werkgroep en klankbordgroep

De *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* is ontwikkeld door de werkgroep en het projectteam.

De leden van de werkgroep waren:

Werkgroep	
Dr. Inge van der Valk	Voorzitter en Universitair docent afdeling Jeugd en Gezin Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Dr. Ed Spruijt	Scheidingsonderzoeker, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Drs. Annelies Hendriks	Lid namens het Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP)
Drs. Liesbeth Groenhuijsen	Lid namens de Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen (NVO)
Ineke Gualthérie van Weezel	Lid namens de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW)
Drs. Inge Anthonijsz	Projectleider en senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)

Bij de ontwikkeling van de richtlijn is de werkgroep ondersteund door een projectteam bestaande uit:

Projectteam	
Drs. Inge Anthonijsz	Projectleider en senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Dr. Ed Spruijt	Scheidingsonderzoeker, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Drs. Niels Zwikker	Senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Cécile Chênevert, MSc	Projectmedewerker, Nederlands jeugdinstituut (Nji)
Dorrit van Tessel	Managementassistent, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Anne-Eva van der Mark	Masterstudent Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken, Universiteit Utrecht

De klankbordgroep bestond uit de volgende leden:

Klankbordgroep

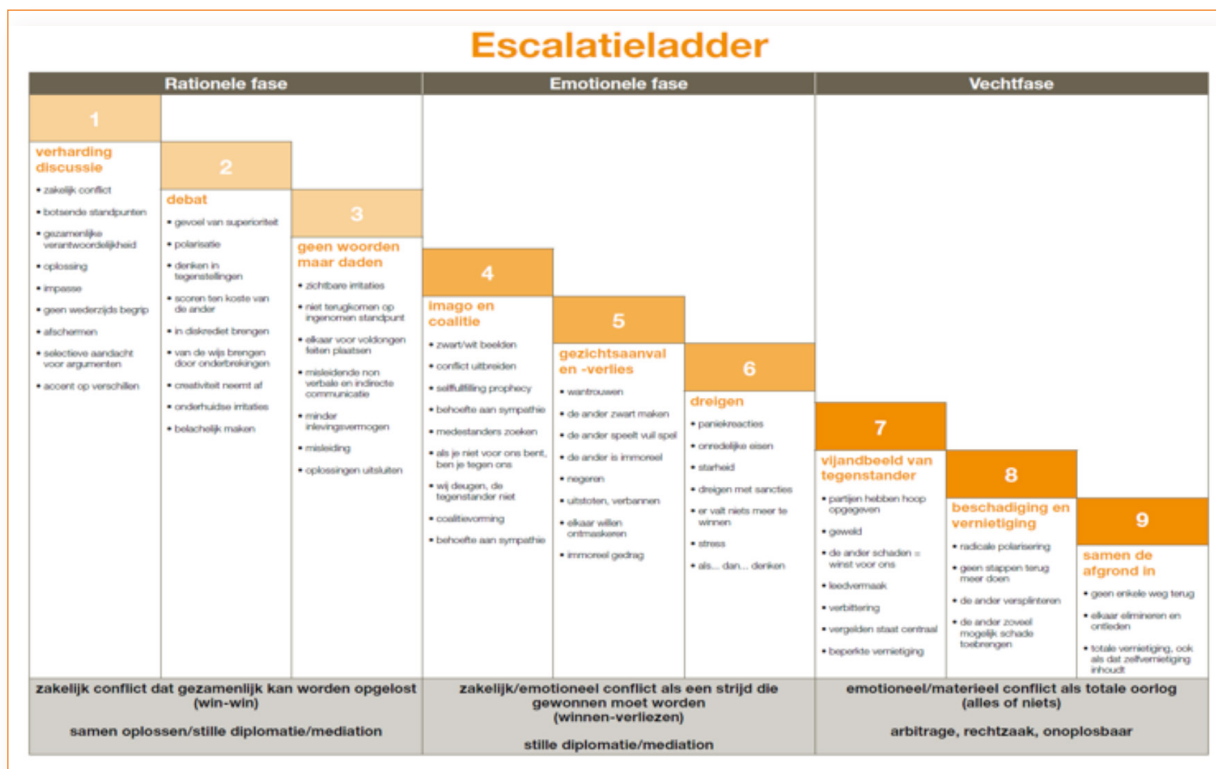
Drs. Birgitte Beelen	Directeur SYNTAGMA Psychologie Mediation Coaching Training Advies
Drs. Louise Colen	Manager Ambulatorium, Juzt
Erik Derks	Maatschappelijk werker, NIM Maatschappelijk Werk
Els Edelbroek	Leerkracht primair onderwijs
Erik de Graaff	Zorgmanager, afdeling Hulp bij scheiding, Juzt
Marty Hazeleger	Teamleider Jeugdbescherming Gelderland (voorheen Bureau Jeugdzorg)
Drs. Saskia Koning	Directeur-oprichter Stichting Jonge Helden, Projectcoördinator Gezin en verlies Humanitas Almere
Drs. Arga Kramer	Gedragwetenschapper Samen DOEN, Altra Jeugdzorg
Michel Krijnsen	Projectleider, BOR Humanitas
Johan Schuurman	Voorzitter Cliëntenraad Willem Schrikker Groep
Drs. Gezina Topper	Zorgcoördinator, VMBO Groenhorst
Suzanne Verdoold	Directeur, Opvoedpoli en Care-Express Utrecht
Els Verweij	Maatschappelijk Werker, NIM Maatschappelijk Werk

Bijlage 2

De escalatieladder van Glasl

(Bron: Glasl, 2001).

In de rationele fase (fase 1) hebben de partijen een zakelijk conflict, denken ze nog in 'win-win' en hebben zij nog de bereidheid om het conflict samen op te lossen. Eventueel met behulp van stille diplomatie of mediation. Glasl onderscheidt hier drie stadia: (1) verharding discussie, (2) debat en (3) geen woorden, maar daden. Van elk stadium benoemt hij helder de typerende kenmerken.

In de emotionele fase (fase 2) denken partijen in 'winnen of verliezen'. De stadia die je hier kunt onderscheiden, zijn: (4) imago en coalitie, (5) gezichtsaanval en verlies en (6) dreigen. Het zakelijk conflict krijgt in deze fase ook een emotioneel karakter en kan niet meer zonder interventies van derden (stille diplomatie of mediation) worden opgelost.

In de vechtfase (fase 3) spreekt Glasl over een emotioneel en materieel conflict als een strijd die gewonnen moet worden, oftewel het 'alles of niets' denken. De stadia zijn hier (7) vijandbeeld van de tegenstander, (8) beschadiging en vernietiging, en ten slotte (9) samen de afgrond in. Als de zaak nog opgelost kan worden, gebeurt dat door arbitrage of een rechter. En soms is de zaak onoplosbaar.

Bijlage 3

Mogelijke effecten van scheiding voor jeugdigen naar leeftijd

Baby's (van 0 tot 2 jaar)

Baby's (van 0 tot 2 jaar) moeten vooral de kans krijgen om zich te hechten. Langdurig weg zijn bij de inwonende ouder – meestal de moeder – is niet aan te raden. Enkele keren per week een paar uur naar de uitwonende ouder is beter. Als de verstandhouding tussen de exen het toelaat, kan vader bij de baby zijn in het huis van moeder. Overnachten op een andere plaats zonder moeder is niet altijd aan te bevelen. Als de baby huilt wanneer vader hem meeneemt, heeft dat soms meer te maken met angst voor de scheiding van moeder dan met weerstand tegen vader. Communicatie tussen de ouders is belangrijk.

Mogelijke effecten en risico's in deze ontwikkelingsfase:

- Het jonge kind heeft geen taal tot zijn beschikking en reageert op stress en spanning door meer te huilen.
- Het kind is extra kwetsbaar. Wanneer een van de ouders niet meer thuis is en het kind iedere week een lange reis moet maken naar een ander huis, is er sprake van een verlieservaring die in de ontwikkeling van het kind lang kan doorwerken. Het kind voelt dat vaste ritmes veranderen.
- Het gemis van een tweede verzorgende ouder.
- Het kind vangt ook negatieve signalen van de ouder(s) op en associeert die op onbewust niveau met negatieve gevoelens over zichzelf.
- Het kind krijgt niet de mogelijkheid om beide ouders in gelijke mate als ouder te beleven.
- De ouder(s) zijn emotioneel minder beschikbaar, minder sensitief en minder responsief.
- Het hechtingsproces loopt risico's.

Peuters en kleuters (van 2 tot 5 jaar)

Peuters en kleuters (van 2 tot 5 jaar) exploreren hun (kleine) wereld. Ze ontwikkelen hun taal en zijn bezig zindelijk te worden. Meestal kunnen zij wat langer dan een paar uur van de inwonende ouder weg zijn. Maar ten minste wekelijks contact met de uitwonende ouder en duidelijke afspraken zijn aan te bevelen. Adviseer ouders bij slaapproblemen het overnachten bij de uitwonende ouder liever nog even uit te stellen. Laat hen ook attent zijn op terugval in gedrag. En raad de ouders aan hun kind zoveel mogelijk aandacht en liefde te geven.

Mogelijke effecten en risico's in deze ontwikkelingsfase:

Peuter (van 2 tot 4 jaar)

- heeft minder kans om zich te kunnen identificeren met beide ouders in hun ouderrol;
- loopt het risico dat hij de reden van echtscheiding aan zichzelf relateert;
- wordt mogelijk 'besmet' door de angsten van de ouders (die zelf moeite hebben om greep te krijgen op hun eigen, net ingestorte wereld).

Kleuter (van 4 tot 5 jaar)

- legt de schuld van de scheiding bij zichzelf;
- interpreteert het vertrek van de ene ouder als een persoonlijke afwijzing;
- uit boosheid elders;
- is bang om de andere ouder ook te verliezen;
- vertoont regressieverschijnselen;
- valt vooral terug op fantasie en magisch denken;
- heeft veel vragen over de toekomst.

Basisschoolleerlingen (van 5 tot 12 jaar)

Basisschoolleerlingen (van 5 tot 12 jaar) hebben vooral behoefte aan duidelijkheid en structuur. Ze zijn zich sociaal, moreel en intellectueel druk aan het ontwikkelen, en willen vaak inspraak in de omgangsregeling. Maar de ouders moeten beslissen, en het liefst samen. Het is wenselijk dat de ouders proberen positief of ten minste neutraal over elkaar te spreken. Contact met de uitwonende ouder kan ook tussendoor via e-mail en telefoon. Het is belangrijk hierover goede afspraken te maken.

Mogelijke effecten en risico's in deze ontwikkelingsfase:

Jong basisschoolkind (van 5 tot 9 jaar)

- maakt zich zorgen om de ouder(s), gaat de ouder(s) tevreden stellen en zich aanpassen;
- prille identificatie met de ouder die het meest slachtoffer van de situatie is;
- risico op parentificatie;
- risico op slechte schoolprestaties als gevolg van een verstoring van het basale leerproces;
- eventueel schoolwisseling door echtscheiding/verhuizing midden in het basale leerproces;
- moet mogelijk stoppen met deelname aan clubs of hobby's door financiële teruggang in het gezin.

Ouder basisschool kind (van 9 tot 12 jaar)

- zoekt compensatie buiten het gezin;
- voelt verdriet en onbegrip omdat het ziet dat andere gezinnen nog wel intact zijn;
- voelt zich in de steek gelaten door de ouder(s);
- kan de scheiding rationeel wel begrijpen, maar emotioneel nog niet verwerken;
- verliest in geval van verhuizing vaste vriend(innet)jes;
- moet mogelijk stoppen met deelname aan clubs of hobby's door financiële teruggang in het gezin.

Jongeren (van 12 tot 18 jaar)

Jongeren (van 12 tot 18 jaar) willen vaak zelf bepalen hoe vaak en wanneer zij de andere ouder zien. Overleg is nuttig, en ouders moeten bedenken dat zij verantwoordelijk blijven. Tenslotte blijkt uit onderzoek ook dat het belangrijkste voor jeugdigen is dat ouders het met elkaar eens zijn of worden over de regeling (Amato, 2010; Spruijt & Kormos, 2010). Daarom is het van groot belang dat ouders het eens zijn of worden over het ouderschapsplan.

Mogelijke effecten en risico's in deze ontwikkelingsfase:

Jonge puber (van 12 tot 14 jaar)

- emotionele verwarring;
- wendt zich vervroegd af van het gezin;
- vertoont vooral problemen als ouder(s) nieuwe relatie aangaat;
- zoekt elders steun;
- zet zich heftig af zonder compensatie;
- is geneigd partij te kiezen, polarisatie;
- verandering in eigen ontluikende seksualiteit (óf sneller, óf afhoudender);
- risico op parentificatie;
- kans op afglijden.

Oudere puber (van 14 tot 18 jaar)

- schaamte;
- versterkte onzekerheid;
- boosheid;
- legt schuld bij de initiërende partij;
- versnelde losmaking van thuis;
- verlies van ontzag en respect voor ouders;
- aanpassingsproblemen;
- kans op afglijden.

Adolescent (van 18 tot 20 jaar)

- regressie;
- ongezonde reacties (bijvoorbeeld angst wegbluffen);
- overmatige aanpassing;
- compensatie;
- rationalisatie;
- ontkenning/verdringing;
- polarisatie.

Bijlage 4

Enkele juridische en andere belangrijke begrippen

Juridische begrippen

Juridisch ouderschap

De wet bepaalt wie er juridisch gezien ouder is van een minderjarig kind. Dit hoeft niet per se overeen te komen met de biologische of sociale werkelijkheid. Ingevolge de wet is de juridische moeder van het kind:

- a) de vrouw uit wie het kind is geboren;
- b) de vrouw die op het tijdstip van de geboorte van het kind is gehuwd of door een geregistreerd partnerschap is verbonden met de vrouw uit wie het kind is geboren, indien dit kind is verwekt door kunstmatige donorbevruchting en de benodigde verklaring is overlegd waaruit blijkt dat de identiteit van de donor onbekend is (tenzij artikel 199, onder b van toepassing is);
- c) de vrouw die het kind heeft erkend;
- d) de vrouw wier ouderschap gerechtelijk is vastgesteld; of
- e) de vrouw die het kind heeft geadopteerd (artikel 1:198 BW).

De vader is:

- a) de man met wie de moeder ten tijde van de geboorte van het kind is gehuwd of een geregistreerd partnerschap is aangegaan;
- b) de man wiens huwelijk of geregistreerd partnerschap met de vrouw uit wie het kind is geboren, binnen 306 dagen voor de geboorte van het kind door zijn dood is ontbonden, zelfs indien de moeder was hertrouwd of een nieuw partnerschap had laten registreren (behoudens enkele uitzonderingen, zie wetsartikel);
- c) de man die het kind heeft erkend;
- d) de man wiens vaderschap gerechtelijk is vastgesteld; of
- e) de man die het kind heeft geadopteerd (artikel 1:199 BW).

Gezag

Minderjarigen staan onder gezag (artikel 1:245 BW). Het gezag kan bestaan uit ouderlijk gezag of voogdij. Ouderlijk gezag wordt door een of beide ouders uitgeoefend. Je spreekt van voogdij wanneer het gezag door een ander dan de ouder wordt uitgeoefend. Het gezag heeft betrekking op de persoon van de minderjarige alsook op het bewind over zijn vermogen en zijn vertegenwoordiging in burgerlijke handelingen, zowel in als buiten rechte. Met andere woorden, het gezag omvat de bevoegdheid om beslissingen te nemen over de minderjarige en zijn vermogen. Het gezag, dan wel de voogdij, omvat de plicht en het recht van de ouder/ verzorger dan wel voogd om de minderjarige op te voeden en te verzorgen (artikel 1:247 BW). Hieronder wordt onder meer verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind, maar ook de bevordering van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind. Hoofregel is thans dat wanneer ouder scheiden (van echt) zij beiden (voor zover dit reeds het geval was) belast blijven met het gezag.

De juridisch ouder heeft niet per definitie het gezag. Het is mogelijk om juridisch ouder te zijn zonder het gezag uit te oefenen over een jeugdige. De vrouw of de man die ouder wordt op de manieren c) d) of e) heeft niet automatisch ook het gezag over de minderjarige. Dit moet apart

worden aangevraagd bij de rechtbank. Tevens is het mogelijk dat het gezag van de juridisch moeder of vader wordt beëindigd. Dit heeft enkel gevolg voor het gezag en niet voor hun juridisch ouderschap.

Omgang

Ouders en hun minderjarige kinderen hebben in principe recht op omgang met elkaar. In de Nederlandse wet is dit recht op omgang geregeld in artikel 1:377a BW. Dit recht op omgang is niet gelinkt aan het hebben van gezag. Anders gezegd: het feit dat een (juridische) ouder geen gezag heeft over zijn minderjarige kind betekent niet dat hij dan ook geen recht op omgang heeft. De Nederlandse wet onderscheidt twee groepen personen die recht hebben op omgang met een minderjarig kind (en vice versa). Dit zijn (1) de juridische ouders en (2) derden die in een nauwe persoonlijke betrekking staan tot het kind, ook wel aangeduid als personen die 'family life' hebben opgebouwd met het kind. Deze personen kunnen ook een omgangsregeling aanvragen bij de rechtbank.

Informatieplicht ouders onderling

De ouder die het gezag over het minderjarige kind heeft is verplicht de niet met het gezag belaste ouder te informeren over 'gewichtige aangelegenheden met betrekking tot de persoon en het vermogen van de minderjarige, en deze te raadplegen over daaromtrent te nemen beslissingen' (artikel 1:377b BW). Het is mogelijk om aan de rechter te verzoeken een regeling te treffen die toeziet op de informatieplicht (over welke dingen moet geïnformeerd worden, met welke frequentie, op welke wijze etc.).

Informatieplicht derden

Ook derden kunnen een informatieplicht hebben jegens de niet met het gezag belaste ouder (artikel 1:377c BW). Desgevraagd dienen derden die beroepshalve beschikken over informatie over belangrijke feiten en omstandigheden die de persoon van de minderjarige of diens verzorging en opvoeding betreffen, deze informatie te verstrekken aan de niet met het gezag belaste ouder, tenzij zij deze informatie niet op gelijke wijze zouden verschaffen aan de ouder die wél met het gezag is belast of bij wie het kind woont, dan wel als het verschaffen van die informatie niet in het belang is van het kind.

Bijzondere curator

In zaken over de opvoeding, verzorging of het vermogen van een kind kan een bijzondere curator worden benoemd (artikel 1:250 BW). De bijzondere curator is een persoon die door de rechter wordt benoemd om op te komen voor de belangen van een minderjarig kind. De rechter benoemt de bijzondere curator alleen wanneer dit volgens hem noodzakelijk is. De rechter kan dit doen op verzoek van de minderjarige, ambtshalve of op verzoek van een belanghebbende.

Andere belangrijke begrippen

Co-ouderschap

Co-ouderschap is – in tegenstelling tot gezamenlijk gezag – geen juridisch begrip. Het betekent dat de ouders de dagelijkse zorg voor hun kroost om beurten voor hun rekening nemen. Meestal wordt over co-ouderschap gesproken als de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken min of meer gelijk is. Kinderen zijn dan bijvoorbeeld drie dagen bij de ene en vier dagen bij de andere ouder, of ze wisselen per week. Maar ook allerlei andere verdelingen zijn mogelijk.

Gelijkwaardig ouderschap

De wet spreekt van gelijkwaardig ouderschap na scheiding. Dit betekent dat beide ouders het recht en de plicht hebben om hun kind te verzorgen en op te voeden. Dat wil echter niet zeggen dat de dagelijkse zorg- en opvoedingstaken gelijk moeten worden verdeeld. Wie wat doet en wanneer, kunnen de ouders onderling afspreken en vastleggen in een ouderschapsplan. Hoe dat uitpakt, heeft met allerlei factoren te maken zoals: hoe de zorg vóór de scheiding was verdeeld, de werktijden van de ouders en de leeftijd van het kind.

Ouderschapsplan

Ouders (van een minderjarig kind) moeten aan hun verzoek tot echtscheiding of tot beëindiging van geregistreerd partnerschap een ouderschapsplan toevoegen. Ook samenwonende ouders met gezamenlijk gezag zijn verplicht een ouderschapsplan te maken als zij uit elkaar gaan. In dat plan moeten in ieder geval drie wettelijk verplichte afspraken komen te staan. Deze gaan over de zorgverdeling, de kinderalimentatie en de uitwisseling van informatie over het kind. Ouders kunnen daarnaast ook andere afspraken vastleggen.

De wet bepaalt dat ouders hun kind betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan, voor zover dit tenminste mogelijk is gezien de leeftijd en ontwikkeling van het kind. In het verzoek tot echtscheiding of beëindiging van geregistreerd partnerschap moet vermeld zijn hoe het kind bij het ouderschapsplan is betrokken.

Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding

Sinds 1 maart 2009 is de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* van kracht. Deze wet wijzigt het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering met het doel gelijkwaardig ouderschap na een scheiding te bevorderen. De belangrijkste wijzigingen zijn de invoering van het verplichte ouderschapsplan en de afschaffing van de flitsscheiding voor alle ouders van een minderjarig kind die een aanvraag doen voor echtscheiding of voor de beëindiging van samenleving of geregistreerd partnerschap. Met het ouderschapsplan wordt concreet invulling gegeven aan de in de wet opgenomen verplichting om de ontwikkeling van de banden tussen het kind en de andere ouder te bevorderen. Het ouderschapsplan is een onderdeel van het verzoekschrift tot echtscheiding of ontbinding van geregistreerd partnerschap en moet in ieder geval de volgende onderwerpen regelen:

- hoe ouders de zorg- en opvoedingstaken verdelen;
- hoe ouders de verplichting tot omgang met hun kind(eren) regelen;
- hoe ouders elkaar informeren en raadplegen over belangrijke onderwerpen;

- hoe ouders de kosten van hun kind(eren) en de eventuele alimentatie voor hun kind(eren) verdelen;
- hoe ouders de wensen van hun kind(eren) bespreken.

Verder is in de wet opgenomen dat een kind over wie de ouders gezamenlijk het gezag uitoefenen, recht heeft op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders na een echtscheiding, beëindiging van samenleving of geregistreerd partnerschap.

De volledige tekst van de wet is te lezen op www.overheid.nl.

Het ouderschapsonderzoek (voorheen forensische mediation)

Dit is een procesmethode die onderzoek en mediation combineert met het doel enerzijds partijen alsnog de gelegenheid te bieden om zelf tot een (deel)oplossing van hun conflict te geraken en anderzijds de rechter in het kader van het zogenaamde 'deskundigenbericht' de informatie te verschaffen die nodig is om de gerechtelijke beslissing te nemen.

Mediation

Mediation is de interventie van een neutrale derde partij die, optredend op het verzoek van partijen zelf of op verwijzing door een rechter, partijen behulpzaam is bij het afbakenen van het conflict, bij het vaststellen van de behoeften en wensen van de partijen, en bij het bereiken van een acceptabele oplossing van hun conflict.

Omgangsbegeleiding

Omgangsbegeleiding is een methode voor gescheiden gezinnen om met behulp van professionals of getrainde vrijwilligers te komen tot een goede omgangsregeling tussen het kind en de uitwonende ouder.

